

Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн Шарафиддин
Шибровий

عنوان البيان

وبستان الأذهان ومجموع نصائح في الحكم

الأسلوب السابع

УНВАНУЛ БАЁН

ва бустанул азҳан ва мажмуъу насаиҳ фил ҳикам

Еттинчи услуб

(Баён манзили ва зеҳнлар бўстони ҳамда насиҳат ва ҳикматлар мажмуъаси)

Араб тилидан
Анвар Аҳмад
таржимаси

Мусахҳих
Мустафо Мансур

www.madrassa.uz кутубхонаси

Тошкент
2017

Таржима масъулияти

Шайх Абдуллоҳ Шибровийнинг “Унвонул баён ва бўстонул азҳан” (Баён манзили ва зехнлар бўстони) китобида муслим инсоннинг комиллик йўлидаги манзилларига таъриф берилган. Бу манзилларни таниб, саҳифадан саҳифага ичкарироқ кираётган инсон қачонлардир йўқотган нарсасини топгандай қувончга тўлади... ойсиз, юлдузсиз зимистон тун бағрида адашиб чарчаган йўлчига узоқдан “йилт” этиб бир нур кўринса, бу нур уни умид чироғи бўлиб ўзига чорламайдими, бу умид унга тетиклик, куч-қувват бағишламайдими, бу ишонч, бу қувват уни нажотга элтмайдими?!

“Унвон...” китоби билан яқиндан танишиш асносида кўнгилда шундай таассуротлар кечди. Бу бежиз эмас. Каломдаги иъжоз мақоми Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом сўзларига ҳам кўчганига ҳадиси шарифлар гувоҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадислари Қуръони каримда *ҳикмат* дея зикр этилган. Ҳикмат “жавомеъул калим” (қисқа лафзда кўп маъноларни жамлаш) услуби орқали намоён бўлган. Бу неъмат Аллоҳнинг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга берилган эди. Мазкур китобда айни услубга муҳаббат таъсирланиш самарасини таъминлаганига шубҳа йўқ. Негаки, китоб муаллифи Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн Шарафиддин Шибровий калом, ҳадис, фикҳ, усули фикҳ илмларида етук олим бўлиши билан бирга, ўз замонасининг назмий девон тартиб берган мумтоз шоирларидан, адаб илми бўйича рисолалар битган, баёнда мазмун ва шакл уйғунлигини ҳис қилиш малакасига эга инсонлардан эди. Бу имтиёз “жавомеъул калим” услубини ўзлаштиришга имкон берган. Муаллиф мўъжаз жумлада инсоннинг ўзи билан ўзи ва атрофдагилар билан муносабатидаги нозик нуқталарни бўрттириб, заррабин остида кўрсатар экан, бу сирли жозиба ўқувчини ўзига тортади, қўйиб юбормайди, мутоаладан узилолмайсиз...

Табиийки, бу тавсифлар арабча матнни ўқиш давомида олинган таассуротларга хос. Аслиятдаги мазмун, руҳ, кайфият ўзбекча таржимада қанчалик акс этганини эса аввало, соҳа мутахассислари, қолаверса, зукко ўқувчилар баҳолайди. Лекин шу ўринда таржима жараёни билан боғлиқ айрим фикрларни айтишга эҳтиёж сезиляпти.

Маълумки, Исломнинг бош манбаи муқаддас Қуръони карим араб тилида нозил бўлган. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳам араб тилида гапирганлар. Араб тили мукамалликда тенгсиз эканига шак йўқ. Бу тил асрлар давомида шу даражада такомиллашган асосга эга бўлдики, илоҳий ҳикмат натижаси ўлароқ, лисоний тизимдаги энг кичик ўзгаришгача ҳар бир ҳолат учун муайян қонуният, аниқ қоида ишлаб чиқилди. Араб тилида қоидага бўйинсунмайдиган ҳолат йўқ. Ҳар бир ўзгаришнинг асоси, тегишли изоҳи бор. Аслида, араб тилини ўрганишнинг қийинлиги, балки осонлиги ҳам шунда.

Арабий матнни ўзга тилга ўгираётган таржимон, аввало ўша қонуниятлардан хабардор бўлиши талаб этилади. Жумладаги ҳар бир сўзнинг луғавий маъносини билиш матн мазмуни ҳали тўла англанди, дегани эмас. Асар ва унинг муаллифи ҳақида бутун тасаввур ҳосил бўлмагунча таржиманинг тўғрилиги иштибоҳли бўлади. Шунинг учун ҳам бир сатр, жумла, абзацни ўқиб чиқиш билан кифояланмасдан, бир нечта абзац, балки бутун бошли бўлимни ўқиб, тушунгандан сўнггина таржимага уриниш ишончлироқ йўлдир. Чунки матн руҳи қисмда эмас, бутунда акс этади. Матн руҳи англанса, сўзларни ўрни-ўрнига қўйиш осонлашади. Акс ҳолда, мазмун талаб қилган сўзнинг бошқа муқобили танланиб, маъно хиралашади.

Бу вазиятда бошқа оғриқли нуқта ҳам бор. Таржимон арабий матнни бутун нозикликлари билан тушуниб, ҳис қилиб, мазмунни она тилида у даражада бера олмаса-чи?! Табиийки, бу ҳолатда, ўз тили тарихи, табиатини билмаслик, ҳис қилмаслик Яратувчи томонидан ҳар бир миллатга берилган она тилини камситишга ҳужжат бўлолмайди, албатта. Шундай экан, айб таржима қилинаётган тилда эмас, таржимонда! Таржимон она тилини таржима қилаётган тилдан кам билмаслиги керак. Шундагина ўзи таржима қилаётган матннинг муаллифи ва таржимага муҳтож ўқувчиларнинг ҳаққини адо қилган бўлади.

Мисол учун, фикрини олий мақомда, фасоҳат ва балоғат билан, “жавомиъул калим” услубида араб тилида изҳор қилаётган донишмандлардан бири айна фикрни ўзбек тилида нима учун нўноқ ифодалаш керак?! Йўқ, бу хато на донишманднинг, на ўзбек тилининг, балки таржимоннинг чекига тушади.

Энди “Унвон...” китобининг таржимаси ҳақида икки оғиз сўз. Китоб анъанавий ҳамд, наът, муқаддима, мавзуга кўра ажратилган етти бўлим ва хотимадан таркиб топган. Таржимада арабий матн шартли бўлакларга тақсимланиб, ҳар бўлакдан сўнг матн таржимаси бериб борилди. Айрим сўз ва жумлалар қавс ичида изоҳланди. Матн мазмуни ва руҳини ўзбек тилида имкон қадар сақлашга ҳаракат қилинди. Лекин бу жиҳат арабча матнни наҳв қоидаларига мувофиқ сўзма-сўз таркиб қилишда ҳалал бериши мумкин. Негаки, сўзма-сўз таркиб оғзаки таҳсилга асосланган. Шунингдек, бу ўринда оғзаки нутқ билан ёзма нутқ орасидаги кескин тафовутни ҳам ҳисобга олиш зарур. Оғзаки нутқда устоз шогирд билан бевосита алоқада бўлади, ёзма нутқда эса бунинг иложи йўқ. Шунинг учун ушбу таржимада кўпроқ эътибор мазмунни етказишга қаратилди, шаклни танлашда эса изоҳга ҳожат сезмайдиган ҳолат ихтиёр қилинди.

Таржима мукамал бўлди, деган даъводан йироқмиз. Маъно равшан чиқмаган ўринлар учради. Бу бир томондан, араб тилини яхши билмаслигимизнинг, бошқа томондан, она тилида нўноқлигимизнинг оқибати. Қолаверса, эътиқодий маданиятимиз билан боғлиқ бундай ишлар тўла маънода бирдамлик, ҳамкорлик бўлсагина, мукамал амалга ошади. Устозлар ва ўқувчиларнинг хайрли дуоларига ҳамиша муҳтожмиз.

Рашид Зоҳид

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الأُسْلُوبُ السَّابِعُ

Еттинчи услуб

فِيمَا يَتَخَلَّقُ بِهِ الْإِنْسَانُ مِنَ الْبَغْيِ وَالْعُدْوَانِ

**Инсонни душманга айлантириб қўядиган хулқларнинг
ёмонлиги ҳақида**

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

{أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ، وَأَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ، وَأَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ رَجُلٌ وَلَاَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ شَيْئًا وَلَمْ يَعْدِلْ فِيهِمْ}.

(لم أجد فيما وقفت عليه من مصادر كتب الحديث)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Аллоҳга одамларнинг ичидан энг такаббури ва Унга энг ёмон кўрингани ва одамларнинг Аллоҳдан энг йироғи, Аллоҳ таоло бир кишини уммати Муҳаммаддаги бир нарсага бошлиқ қилиб қўйсаю, у уларга адолат қилмаса”, дедилар.

وَأَوْصَى عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ابْنَهُ مُحَمَّدًا فَكَانَ مِنْ وَصِيَّتِهِ لَهُ: يَا بُنَيَّ، بئْسَ الرَّأْدُ لِلْمَعَادِ ظَلَمَ الْعِبَادِ رَبُّكَ

لِلْبَاغِيْنَ مِنْ أَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

Али розияллоҳу анҳу ўғиллари Муҳаммадга қуйидагича васият қилдилар:

“Эй ўғлим, бандаларга зулм қилмоқлик охират учун нақадар ёмон озуқадир. Роббинг золимларга хукм қилувчиларнинг энг мустаҳкамидир”.

فِي كُلِّ جَرْعَةٍ شَرْقَةٌ وَفِي كُلِّ أَكْلَةٍ عُصَّةٌ

Ҳар бир ҳўплаб ютишда ташвиш бор. Ҳар бир ейишда эса тиқилиш бор.

وقال عامرُ بنُ الظرب: إِيَّاكُمْ وَالشَّرَّ فَإِنَّ لَهُ بَاقِيَةً وَادْفَعُوا الشَّرَّ بِالْخَيْرِ يَغْلِبُهُ، فَمَنْ دَفَعَ الشَّرَّ بِالشَّرِّ رَجَعَ عَلَيْهِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّهُ شَوْمٌ وَنَكَدٌ

Омир ибн Зироб деди: “Ёмонликдан сақланинглар. Чунки у боқий қолиши бор. Ёмонликни яхшилик билан кетказинг, яхшилик ёмонликни мағлуб этади. Ким ёмонликни ёмонлик ила кетказса, ўзига қайтади. Ҳасаддан четланинглар, чунки ҳасад фалокат ва бахтсизликдир”.

وقال حكيمٌ: وَالِي الْعَدْرِ مَعْرُوفٌ، وَسَمِيئُ الْعُضْبِ مَهْزُوفٌ، وَجَيْشُ الْعُدْوَانِ مَعْلُوفٌ، وَعَرْشُ الطُّغْيَانِ مَثْلُوفٌ

Донишмандлардан бири деди: “Хиёнатни ҳокими четлатилгандир. Ғазаби ўта кучли ҳолдан тойгандир. Тажовузкорнинг аскарлари боғлаб қўйилгандир. Туғённинг тахти вайронадир”.

مَنْ طَالَ عُدْوَانُهُ زَالَ سُلْطَانُهُ

Душманчилиги узун бўлганнинг ҳукмдорлиги йўқ бўлувчидир

شعر:

أَحْسَنْتَ ظَنَّنَكَ بِالْأَيَّامِ إِذْ حَسُنْتَ
وَسَأَلَمْتُكَ اللَّيَالِي فَاعْتَرَّتْ بِهَا
وَلَمْ تَخَفْ سُوءَ مَا يَأْتِي بِهِ الْقَدَرُ
وَعِنْدَ صَفْوِ اللَّيَالِي يَحْدُثُ الْكَدْرُ

Шеър:

Кунлар фаровон бўлган вақтда яхши гумон қилдинг.
Аллоҳнинг қадари келтирадиган ёмонликдан кўркмадинг.
Кечалар сенга фақат омонлик келтиради деб алдандинг.
Ҳолбуки сокин кечаларда ёмонликлар содир бўлади.

إِذَا كَانَتْ إِسَاءَةٌ طَبَعًا لَمْ يَمْلِكْ لَهَا الْإِنْسَانُ دَفْعًا

Ёмонлик инсоннинг табиати бўлиб қолса, инсон уни ўзидан кетказа олмайди

العاقِلُ يُقَدِّمُ التَّجْرِبَ عَلَى التَّقْرِيبِ، وَالْإِخْتِبَارَ عَلَى الْإِخْتِيَارِ وَالثِّقَّةَ عَلَى الْمَقَه

Оқил киши тахминига эмас тажрибага суянади. Синаб кўриб, сўнг қабул қилади. Ишонч ҳосил қилиб, сўнг яхши кўради.

العاقِلُ لَا يَرْكَبُ مَطِيَّةً قَوَّاهَا الْعُدْوَانُ وَلَا يَتَبَوَّأُ مَنْزِلًا عَمَّرَهُ الطُّغْيَانُ

Оқил киши душманлик кучайтирган отга минмайди. Туғён барпо этган маконга кирмайди.

وقال حكيم: الباغي باحثٌ عن حنفيه بظلفه، يرد مهاوي التدمير بمساوي التدبير

Донишмандлардан бири деди: “Зулм қилувчи туёқлари ила ўлимини излагувчидир. У ёмон тадбирлари билар ҳалокат қудуғига тушувчидир.

شعر:

فإنك فيها دونه سوف تُصرع

ولا تحتفر بثرا تُريد أباها

Шеър:

Биродаринга чуқур қазисанг, бас, ўша қудуққа ўзинг тушасан, албатта.

ما اجتمع مُلْكٌ وَبَغْيٌ عَلَى سَرِيرِ الْأَخْلَاءِ

Мулку давлат ва зулм дўстлар тахтида жам бўлмайди.

لِكُلِّ مَصَابٍ رَاحِمٌ إِلَّا الْبَاغِي

Ҳар бир мусибатга учраганга раҳм қилинади. Зўравонга эса раҳм-шафқат йўқ.

ما أعطى البغي شيئاً لأحدٍ إلا أخذَهُ منه مضاعفاً

Босқинчи зўравон бирор нарсани бирор кишига бермагани учун ундан бир неча баробари тортиб олинади.

الشرُّ شرٌّ يُنتَجُهَا طَبَعٌ، وَيُهَيِّجُهَا طَمَعٌ؛ الحرصُ أبوه، والبغيُّ ابنه، والطَّمَعُ شقيقه، والدُّلُّ رفيقه

Ёмонлик, инсонни табиати пайдо қиладиган гина-адоватдир. Уни эса тамагирлик кўзғатади. Ҳирс ёмонликнинг отаси, зулм боласи, тамагирлик туғишгани ва хорлик эса дўсти бўлади.

مَنْ شَرَّهَ وَقَعَ فِيْمَا كَرَّهَ

Очкўз ёмон кўрган нарсасига ўзи дучор бўлувчидир.

الظلمُ أَدْعَى شَيْءٌ إِلَى تَغْيِيرِ النِّعْمَةِ، وَتَعْجِيلِ النِّقْمَةِ

Зулм неъматни ўзгариши ва жазони тезлашишини чақирувчидир.

يَوْمُ الْمَظْلُومِ عَلَى الظَّالِمِ أَشَدُّ مِنْ يَوْمِ الظَّالِمِ عَلَى الْمَظْلُومِ

Мазлумни золимнинг устидаги куни золимни мазлумнинг устидаги кунидан қаттиқроқдир.

لا تَرْكَنْ لَأَوَّلِ مُخْبِرٍ وَلَا تَتَّقَنَّ بِأَوَّلِ مُجَلِّسٍ

Биринчи хабар келтирувчига ишонма. Илк мажлисдаёқ ишониб қолма.

ذَرِّعُ يَوْمِكَ حَصَادُ غَدِكَ

Бугунги кунингги экини эртанги кунингги ҳосилидир.

لِيَأْسُ الظَّالِمِ فِي الدُّنْيَا مَلَامَةً وَفِي الآخِرَةِ نَدَامَةً

Золимнинг дунёдаги либоси маломат ва охиратдагиси надоматдир.

يندمل من المظلوم جراحه إذا انكسر من الظالم جناحه

Мазлумнинг жароҳати золимнинг қаноти синганида тузалади.

شعر:

لا تَظْلِمَنَّ إِذَا مَا كُنْتَ مُقْتَدِرًا
نَامَتْ عُيُونُكَ وَالْمَظْلُومُ مُنْتَبِهًا
فَالظُّلْمُ آخِرُهُ يَأْتِيكَ بِالنَّدَمِ
يَدْعُو عَلَيْكَ وَعَيْنُ اللَّهِ لَمْ تَنْمِ

Шеър:

Ўч олишга қодир бўлсанг ҳам, зулм қилма. Чунки зулмнинг охири надоматдир.

Кўзларинг ухлайди, мазлум эса дуоибад қилишга уйғоқдир ва Аллоҳ ҳам ухламас.

مَنْ جَارَ حُكْمُهُ أَهْلَكَهُ ظُلْمُهُ

Кимнинг ҳукми жабр-ситама қилса, зулми уни ҳалок этади.

مَنْ أَحْسَنَ فَبِنَفْسِهِ غُنِي، وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا جَنِي

Ким яхшилик қилса, ўзи учундир. Ким ёмонлик қилса, ўзига зарар қилибди.

مَنْ كَثُرَ تَعَدِّيهِ كَثُرَتْ أَعَادِيهِ

Кимнинг тажовузи кўпайса, душманлари ҳам кўпаяди.

الظُّلْمُ سَالِبٌ لِلنِّعَمِ وَالْبَغْيُ جَالِبٌ لِلنِّقَمِ

Зулм нематларни йўқ қилувчи, зўравонлик эса қасосларни жалб қилувчидир.

شعر:

الظُّلْمُ مَرْدُودٌ عَلَى مَنْ ظَلَمَ
عَلَى الْمَصَائِبِ تَنْسَى النِّقَمَ

يَا أَيُّهَا الظَّالِمُ فِي فِعْلِهِ
إِلَى مَتَى أَنْتَ وَحَتَّى مَتَى

Шеър: Эй ўз ишида зулм қилгувчи, билгинки, зулм зулм қилувчининг ўзинга қайтувчи,

Қачонгача кулфатлар ичида қолиб, қасосга нисбатан унутувчи бўласан.

أَقْرَبُ الْأَشْيَاءِ صِرْعَةُ الظَّلْمِ، وَأَنْفَعُ الْأَشْيَاءِ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ

Энг яқин нарса золимларни ҳалок бўлишидир. Энг тез рўёбга чиқувчи нарса эса мазлумларнинг дуосидир.

مَنْ أَكْثَرَ الْعُدْوَانَ لَمْ يَأْمَنْ أَبَدًا، وَمَنْ سَلَكَ الْعَدْلَ لَمْ يَخْشَ أَحَدًا

Ким душманликни кўпайтирса, ҳечам хотиржам бўлмайди. Ким адолат йўлидан юрса, ҳеч кимдан қўрқмайди.

مَنْ أَسَاءَ اسْتَعْجَلَ الْوَجَلَ، وَمَنْ أَحْسَنَ اسْتَقْبَلَ الْأَمَلَ

Ким ёмонлик қилса, мусибатни шошилтирибди. Ким яхшилик қилса, орзусига пешвоз чиқибди.

مَنْ تَعَدَّى فِي سُلْطَانِهِ عُدًّا مِنْ عَوَادِي زَمَانِهِ

Ким ўз ҳукмдорлигида адолатсиз бўлса, ўз замонасининг душманларидан деб ҳисобланур.

شعر:

الشَّرُّ مَصَارِعٌ لَهُ شَكْوَةٌ
وَأَنْتَ إِنْ لَمْ تَرْجُ لَوْ تَتَّقِي
لَا تَنْجُسِ الشَّرَّ فِتْبَلَى بِهِ
إِذَا طَعَا بِالْكَبْشِ لَحْمَ الْكَلَا
تَسْتَنْزِلُ الْجَبَّارَ عَنْ عَرْشِهِ
كَالْمَيْتِ مَحْمُولًا عَلَى نَعْشِهِ
فَقَلَّ مَنْ يَسْلَمُ مِنْ بَحْشِهِ
أَدْخَلَ رَأْسَ الْكَبْشِ فِي كَرْشِهِ

Шеър:

Ёмонлик айбли ва золимларни тахтидан тушириб кўядиган ҳалокатли майдондир.

Сен тақво қилишдан умидвор бўлмасанг, тобутни кўтариб кетилаётган ўлик кабисан.

Ёмонликни кўпайтирма, акс ҳолда у билан балоланасан. Чунки ёмонлигини кўпайтирганлар камдан-кам омонликда қолгандирлар.

Кўчқорга буйрагининг гўшти туғён қилса, буйрак гўшти кўчқор бошини ошқозонига киргазур.

شَرُّ النَّاسِ مَنْ يَنْصُرُ الظُّلْمَ، وَيَحْتَدِلُ المَظْلُومَ

Золимга ёрдам бериб, мазлумни ташлаб қўйган киши одамларнинг энг ёмонидир.

مَنْ رَكِبَ الحَقَّ، غَلَبَ الخُلُقَ

Ким ҳаққа миниб олса, халқни устидан ғолиб бўлади.

مِنْ أَسْوَأِ الاختِيَارِ إِسَاءَتُهُ الجَوَارِ

Кўшнига ёмонлик қилиш энг ёмон хоҳишдир.

مَنْ سَاءَ إِخْتِيَارُهُ قَبَحَتْ آثَارُهُ

Кимнинг ихтиёри ёмон бўлса, унинг излари хунук бўлади.

مَنْ تَبَاهَى عَلَى دَوْبِهِ، تَنَاهَى فِي تَعَدِّيهِ

Ким яқинларига ўзини катта тутса, бу унинг туғёнининг ниҳоясидир.

مَنْ ظَلَمَ بَيْنَمَا ظَلَمَ أَوْلَادَهُ

Ким етимга зулм қилса, фарзандларига зулм қилибди.

مَنْ أَفْسَدَ مَبْدَأَهُ أَفْسَدَ مَعَادَهُ

Ким аввалини бузса, охирини ҳам бузади.

مَنْ طَلَبَ رَاحَةَ نَفْسِهِ اجْتَنَى الْإِثْمَ، وَمَنْ طَلَبَ رَاحَةَ بَيْنِهِ رَحِمَ الْإِيْتَامَ

Ким нафси роҳатини истаса, гуноҳларни териб олибди. Ким бола-чақаларини роҳатини истаса, етимларга раҳм қилсин.

مَنْ رَكِبَ الْبُغْيَ لَمْ يَنْلِ بُغْيَتَهُ، وَمَنْ أَسَسَ الظُّلْمَ هَدَمَ بُنْيَتَهُ

Ким зулмга минса, мақсадига етмайди. Ким зулмга асос солса, тузилиш таркибини вайрон қилади.

أَوْحَشُ النَّاسِ مَنْ أَخَذَ بِغَيْرِ حَقِّ وَأَخْسُهُمْ مَنْ لِيُوالِدَيْهِ عَقٌّ

Инсонларнинг энг ваҳшийси ноҳақлик билан тортиб олган кимсадир. Инсонларнинг энг пасткаши эса, ота-онасига оққ бўлган кимсадир.

مَنْ عَدَرَ شَانَهُ عَدَرَهُ

Ким хиёнат қилса, хиёнати уни булғалайди.

وَمَنْ مَكَرَ حَاقَ بِهِ مَكْرُهُ

Ким макру ҳийла қилса, макру ҳийласи ўзини ўраб олади.

الْحَقُّ أَقْوَى أَمِينٍ وَالصِّدْقُ أَفْضَلُ قَرِينٍ

Ҳақиқат – энг қувватли дўст. Ростгўйлик – энг афзал ҳамроҳдир.

مَنْ اسْتَعْمَلَ الْعَدْلَ حَصَّنَ مُلْكَهُ وَمَنْ ظَلَمَ عَجَلَ هَلْكَهُ

Ким адолатпарвар бўлса, мулку давлатини мустаҳкамлабди. Ким зулм қилса, ҳалокатини тезлатибди.

إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ، فَإِنَّهُ يُرِيْلُ النَّعْمَ وَيُطِيلُ النَّعْمَ

Ўзингни зулм қилишдан сақла. Чунки зулм неъматларни йўқ қилиб, қасосларни узун қилади.

الْبَغْيُ يَصْرَعُ الرِّجَالَ وَيَقْطَعُ الْأَجَالَ

Зулм ва зўравонлик кишиларни ҳалок қилиб, ажалларни кесиб ташлайди.

شعر:

فَمَا لَيْلٌ بِمَجْرُوحِ الْفُؤَادِ بِنَائِمٍ

فَلَا تَأْمَنُ الدَّهْرَ حُرّاً ظَلَمْتَهُ

Шеър:

Ҳур одамга зулм қилиб, хотиржам бўлма замонда,

Чунки, қалби жароҳатланган киши ухловчи эмасдир тунда.

مَنْ أَوْلَعَ بِقُبْحِ الْمَعَامِلَةِ أَوْجَعَ بِسُوءِ الْمَقَابِلَةِ

Ким хунук муомалага берилса, ёмон кутиб олиш ила қийналур.

مَنْ أَضْعَفَ الْحَقَّ وَخَذَلَهُ أَهْلَكَهُ الْبَاطِلُ وَخَذَلَهُ

Ким ҳақни заифлаштириб, ёрдамсиз ташлаб қўйса, ботил уни ҳалок қилиб, қулатади.

مَنْ سَأَلَ النَّاسَ رِيحَ السَّلَامَةِ، وَمَنْ تَعَدَّى عَلَيْهِمُ اكْتَسَبَ النَّدَامَةَ

Ким одамлар билан келишса, саломатни фойда қилади. Ким уларга қарши адолатсизлик қилса, надоматни қўлга киритади.

مَنْ طَالَ كَلَامُهُ سُمٌّ وَمَنْ كَثُرَ جَوْرُهُ شَتِيمٌ

Кимни каломи кўп бўлса, малол кўрилади. Кимни жабру-ситами кўп бўлса, сўкилур

مَنْ قَالَ بِإِلَّا احْتِرَامٍ، أُجِيبَ بِإِلَّا احْتِشَامٍ

Ким ҳурматсизларча гапирса, унга уятсизларча жавоб қилинади.

مَنْ اغْتَرَّ بِمُسَالَمَةِ الزَّمَنِ، عَثَرَ بِمُصَادَفَةِ الْمِحَنِ

Ким замонни тинч бўлиши билан алданиб қолса,
кулфатларнинг тўқнашуви билан тойилади.

مَنْ اغْتَرَّ بِمُطَاوَعَةِ الْقَدْرِ، اُمْتُحِنَ بِمُسَارَعَةِ الْغَيْرِ

Ким қадар бўйсунди, деб алданиб қолса, ўзгаришларни
тез келиши билан имтиҳон қилинади.

شعر:

فَأَنْتُمْ فُتِنْتُمْ وَاعْتُرِرْتُمْ بِمُهْلَةٍ
وَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ الزَّمَانَ يَحُونُ
خُذُوا حَذْرَكُمْ لِلنَّائِبَاتِ فَإِنَّهَا
إِذَا لَمْ تَكُنْ كَانَتْ فَسَوْفَ تَكُونُ

Шеръ:

Сизлар фитналаниб, бир муҳлат билан алданиб қолдингиз.
Замон хиёнат қилишини билмадингиз ҳам.

Мусибатлар учун эҳтиёт чораларни кўринглар.

Чунки мусибатлар тушмаган бўлса, яқинда фурсатларда
бўлади.

مَنْ وَفَى بِمَا عَلَيْهِ، وَصَلَ حَقَّهُ إِلَيْهِ

Ким зиммасидаги нарсаларга вафодор бўлса, унинг ҳаққи
унга албатта етиб келади.

لَا تَظْلِمُ أَحَدًا تَلَقَّ فِي كُلِّ الْأُمُورِ رُشْدًا

Бирор кишига зулм қилма, шунда сен ҳар бир ишнинг
тўғрисига йўлиқасан

شعر:

وَصَرَفُ الدَّهْرِ عَقْدٌ ثُمَّ حَلٌّ
على الأيامِ إِحْسَانٌ وَعَدْلٌ

لِكُلِّ وِلَايَةٍ لَا بُدَّ عَزْلٍ
وَأَحْسَنُ سِيَرَةٍ تَبْقَى لِوَالٍ

Шеър:

Ҳар бир бошлиқ учун четланиш лозим,
Замонни айланиши тугун сўнгра ечилишдир,
Бошлиқ учун боқий қоладиган кўркам яшаш тарзи,
Кунлари эҳсон ва адолатда ўтишидир.

وَقَالَ حَكِيمٌ: أَرْبَعَةٌ تُرْفَعُ عَنْهُمْ الرَّحْمَةُ إِذَا نَزَلَ بِهِمُ الْمَكْرُوهُ: مَنْ كَذَبَ طَبِيبُهُ فِيمَا يَصِفُ لَهُ مِنْ دَائِهِ
وَمَنْ تَعَاطَى مَالًا يَسْتَفْتَلُ بِأَعْبَائِهِ وَمَنْ أَضَاعَ مَالَهُ فِي لَذَائِهِ وَمَنْ قَدِمَ عَلَى مَا حُدِّرَ مِنْ آفَاتِهِ

Донишмандлардан бири деди: “Қачонки одамларга мусибат тушса, улардан раҳмат кўтариладиган тўрт тоифа одамлар бор:

- Ўз табибига касалини ёлғон васф қиладиган киши.
- Юкларини ўзи мустақил кўтара олмаса ҳам, унга машғул бўлган киши.
- Мол-дунёсини лаззатлари йўлида йўқ қилган киши.
- Огоҳлантирилган офатларга қадам ранжида қилган киши.

وَقَالَ آخَرُ: الْحِلْمُ كَظْمِ الْغَيْظِ، وَالكَرْمُ التَّنَزُّهُ عَنِ الْعُيُوبِ، وَالْمَرْوَةُ تَرْكُ الظُّلْمِ

Бошқа донишманд деди: “Ҳалимлик ғазабни ютиш. Саховат айблардан покланиш. Одамийлик эса зулмни тарк этишдир.

وَقَالَ آخَرُ: الْعَالِمُ يَعْرِفُ الْجَاهِلَ لِأَنَّهُ كَانَ قَبْلَ عِلْمِهِ جَاهِلًا وَالْجَاهِلُ لَا يَعْرِفُ الْعَالِمَ إِذْ لَمْ يَكُنْ قَبْلَ

جَهْلِهِ عَالِمًا

Бошқа донишманд деди: “Олим жоҳилни танийди. Чунки у олим бўлишдан олдин жоҳил эди. Жоҳил эса олимни танитайди. Чунки, у жоҳил бўлишидан аввал олим эмас эди”.

وَقَالَ حُكَمَاءُ الْهِنْدِ: لَا ظَفَرَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا صِحَّةَ مَعَ نَهَمٍ وَلَا ثَنَاءَ مَعَ كِبَرٍ وَلَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ أَدَبٍ وَلَا
بِرَّ مَعَ شَحِّ وَلَا اجْتِنَابَ مُحْرِمٍ مَعَ حِرْصٍ وَلَا وِلَايَةَ حَكَمَةٍ مَعَ عَدَمِ فِقْهِ وَلَا سُودَدَ مَعَ انْتِقَامٍ وَلَا ثَبَاتَ مُلْكٍ
مَعَ تَهَاوُنٍ

Ҳинд донишмандлари дедилар: “Зулм қилишлик билан ғалаба йўқ. Очкўзлик билан сиҳат-саломатлик йўқ. Такаббурлик билан мақтов йўқ. Ёмон одоб билан обрў йўқ. Зикнақлик билан эзгулик йўқ. Ҳирс қўйиш билан ҳаром қилинган нарсадан четланиш йўқ. Илмсизлик билан ҳикматга йўғрилган ҳукумат йўқ. Қасос олиш билан раҳбарлик йўқ. Бепарволик билан молу дунёни доимийлиги йўқ”.

شعر:

أَبْكَأَكَ مَضْمُونُهُ مِنْ مُفْلَتَيْكَ دَمَا فِي حَبْهَةِ الدَّهْرِ سَطْرٌ إِنْ نَظَرْتَ لَهُ
مَنْ يَأْمَنُ الدَّهْرَ يَوْمًا قَطُّ مَا سَلِمَا إِحْدَرُ إِذَا كَانَتِ الْأَيَّامُ مُقْبِلَةً

Шеър:

Замонга қарасанг пешонасида чизиклар бор.

Чизикларнинг мазмуни икки кўзингдан қон йиғлатади.

(Чизикларда битилгани шуки), Агар кунлар юзланиб келаётган бўлса, эҳтиёт бўлгин.

Чунки замондан бирор кун хотиржам бўлган кимса, ҳечам омонда қолмайди.

وَقَالَ حَكِيمٌ: رُمْ مَا شِئْتَ بِالْإِنصَافِ وَأَنَا زَعِيمٌ لَكَ بِالظَفْرِ بِهِ

Донишмандлардан бири деди:

“Сен истаётган нарсанга инсоф билан ёндошсанг, ўша нарса билан ғалаба қозонмоғинга мен кафилман”.

يُنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ فِي الدُّنْيَا كَالْمَرِيضِ، لَا بُدَّ لَهُ مِنْ قُوْتٍ، وَلَا يُوَافِقُهُ كُلُّ طَعَامٍ

Оқил киши дунёда бамисоли касал одам каби бўлмоғи лозим. Касал одамга озуқа даркор. Лекин унга ҳар қандай овқат мувофиқ келавермайди ҳам.

لَيْسَ فِي الْجَنَّةِ نَعِيمٌ أَعْظَمُ مِنْ عِلْمِ أَنَّهَا لَا تَزُولُ

Албатта у йўқ бўлмайди, деб билишликдан кўра жаннатда улўғроқ неъмат йўқ.

إِحْفَظْ مَا بَيْنَ فَكِّكَ إِلَّا مِنَ الصَّدِيقِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْكَ إِلَّا مِنَ الْحَلَالِ

Сен икки жағинг орасидаги нарса (тил)ни сақлагин, фақат дўст бундан истисно. Икки оёғинг орасидаги нарсани сақлагин, фақат ҳалол нарсалар бундан истисно.

روضة راتقة

Гўзал боғча

سُئِلَ أَنُوشِرْوَانُ عَنِ السِّيَاسَةِ فَقَالَ: اسْتِجْلَابُ مَحَبَّةِ الْخَاصَّةِ بِإِكْرَامِهَا وَاسْتِعْبَادُ الْعَامَةِ بِإِنْصَافِهَا

Ануширвондан сиёсат хақида сўралди. Шунда Ануширвон: “Сиёсат – хос одамларни иззат-икром қилмоқлик билан уларни муҳаббатини қозонмоқ. Оммага эса инсоф қилиш билан уларни қул қилиб олишдир”, деди.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ بْنُ قَيْسٍ: السُّؤْدُدُ: تَرْكُ الظُّلْمِ، وَالْهَيْبَةُ: قَبْلَ السُّؤَالِ

Аҳнаф ибн Қайс деди: “Улуғлик зулмни тарк этишлик. Ҳадя эса сўрашликдан олдин берилганидир”.

وَقَالَ آخِرُ: لَا سِيَادَةَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا مُلْكَ مَعَ انْتِقَامٍ

Бошқаси деди: “Зулм билан етакчилик йўқ. Ўч олишлик билан эга бўлиш йўқ.

وَقَالَ آخِرُ: إِحْسِنِ النَّاسَ أَبَا وَأَخًا وَابْنًا ثُمَّ بَرِّ أَبَاكَ وَصِلْ أَخَاكَ وَارْحَمْ ابْنَكَ

Бошқа донишманд деди: “Одамлардан бирини ота, бирини ака ва бирини ўғил қилиб олгин. Сўнгра отанга яхшилик қилгин. Ака-укаларинга силаи раҳм қилгин. Фарзандларинга эса меҳрибон бўлгин”.

وَقَالَ ابْنُ الْمُعْتَزِ: عَظَّمَ الْكَبِيرَ فَإِنَّهُ عَرَفَ اللَّهَ قَبْلَكَ، وَارْحَمِ الصَّغِيرَ فَإِنَّهُ أَعْرَفَ بِالدُّنْيَا مِنْكَ

Ибн Муътаз: “Катталар сендан олдин Аллоҳ танигани учун уларни ҳурмат қилгин. Кичиклар сендан кўра дунёга алданувчи роқ бўлгани учун уларга меҳрибонлик қилгин”, деди.

شعر:

ليس هذا الشبابُ منك افتخارًا

أَيُّهَا الشَّامِثُ الْمُعَرِّبُ شَيْبِي

فَرَأَيْنَا الشَّبَابَ ثَوْبًا مُعَارًا

قَدْ لَبِسْنَا الْمَشِيبَ ثَوْبًا جَدِيدًا

Шеър:

Эй қарилигимни ор деб билиб, устимдан кулгувчи.

Мана бу сендаги ёшлик фахр ва ифтихор эмас.

Биз қариликни янги кийим сифатида кийиб турибмиз.

Ёшликни эса қарзга олинган бир мато деб билдик.

كُلُّ إِنْسَانٍ يُنْسَبُ إِلَى مَا كَانَ يَفْعَلُهُ، وَيُذَكَّرُ بِمَا كَانَ يَعْمَلُهُ، فَازْرَعْ بَدْرَ الْإِحْسَانِ وَأَنْفِ عَنِ نَفْسِكَ
عَيْبِ الْعُدْوَانِ

Ҳар бир инсон ўзи бажараётган нарсасига нисбатланиб, ўзи амал қилаётган нарсаси ила эсланади. Шунинг учун сен яхшилик уруғларини экин. Ўзингдан эса тажавузкорлик айбларини ҳайдаб чиқаргин.

وَإِيَّاكَ وَالذِّكْرَ الْقَبِيحَ بَعْدَ حُلُولِكَ بِالضَّرِيحِ فَإِنَّمَا النَّاسُ أَخْبَارُ وَالدُّنْيَا أَسْمَارُ

Қабрга тушмоғингдан илгари қабиҳлик билан эсланмоғингдан сақлангин. Чунки инсонлар хабарлардир. Дунё эса тунги суҳбатлардир.

شعر:

لَا تَدْخُلَنَّكَ ضَحْرَةٌ مِنْ سَائِلٍ
وَاعْلَمْ بِأَنَّكَ عَنْ قَرِيبٍ صَائِرٌ
فَخَيَارُ يَوْمِكَ أَنْ تُرَى مَسْئُولًا
خَبْرًا فَكُنْ خَبْرًا يَرُوقُ جَمِيلًا

Шеър:

Бир тиланчи сабабли сенга сиқилиш кирмасин.

Чунки кунларингни энг яхшиси сўралгувчи бўлмоғингдир.

Билгинки, албатта, сен ҳам яқинда хабарга айлангувчисан.

Шунинг учун сен гўзал ҳолатда ялтировчи хабар бўлгин.

المدحُ بعد الموتِ حَيَاةٌ وَالْمَذْمَةُ فِي الْحَيَاةِ مَوْتُ

Ўлимдан кейинги мақтов ҳаётдир. Ҳаётдаги мазаммат эса ўлимдир.

وَسُئِلَ ذُو الْقُرَيْنَيْنِ: أَيُّ شَيْءٍ مِنْ مَمْلَكَتِكَ أَنْتَ فِيهِ أَكْثَرُ سُورًا؟ فَقَالَ شَيْئَانِ: أَحَدُهُمَا الْعَدْلُ وَالثَّانِي أَنْ أَكْفَيْتُ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيَّ بِأَكْثَرٍ مِنْ إِحْسَانِهِ

Зулқарнайндан: "Мамлакатингизда қайси бир нарса сизни кўпроқ хурсанд қилади", деб сўралди? Шунда Зулқарнайн: "Икки нарса мени кўпроқ хурсанд қилади: Бири, адолат қилиш. Иккинчиси эса, менга яхшилик қилган кимсага ундан кўра кўпроқ яхшилик қилиб мукофотламоғим", деди.

وَقَالَ آخِرُ: ثَمَرَةُ الْحِكْمَةِ الرَّاحَةُ وَثَمَرَةُ الْمَالِ التَّعَبُ

Бошқаси деди: "Ҳикматни самараси роҳатдир. Молу дунёни самараси эса машаққатдир".

وَقَالَ آخِرُ: أَيُّ شَيْءٍ أَقْرَبُ؟ فَقَالَ: الْأَجَلُ، فَقَالَ لَهُ: أَيُّ شَيْءٍ أَبْعَدُ؟ فَقَالَ: الْأَمَلُ

Бир донишманддан қайси нарса яқинроқ ва қайси нарса узоқроқ? деб сўралганида донишманд: "Яқинроқ нарса ажал, узоқроқ нарса орзу-умид", деди.

ظَلَمَ الظَّالِمُ يَعُودُهُ إِلَى الْهَلَاكِ وَعُقُوبَتُهُ سُرْعَةُ الْمَوْتِ

Золимнинг зулми уни ҳалокатга етаклайди. Унинг жазоланиши ўлимнинг тезлигидир.

كَفَى بِالشَّيْبِ دَاءً

Қарияга қариликнинг ўзи дард экани етарлидир.

كَفَى بِالْحُسُودِ حَسَدُهُ

Ҳасадгўйга унинг ҳасад қилиб, ёнишининг ўзи етарлидир.

كَفَاكَ مِنْ عُيُوبِ الدُّنْيَا أَنْ لَا تَبْقَى

Дунёнинг боқий қолмаслиги, дунёнинг айбли эканига етарлидир.

كَفَاكَ هَمًّا عِلْمُكَ بِالْمَوْتِ

Ўлимни билишингни ўзи ғам эканига етарлидир

شعر:

وَمَنْ يَأْمَنِ الدَّهْرَ الْخُزُونَ فَإِنِّي
بِرَأْيِي الَّذِي لَا يَأْمَنُ الدَّهْرَ مُقْتَدِي

Шеър:

Ким хиёнаткор замонга ишониб ўзини эминликда хис қилса, бас, мен замондан ҳечам хотиржам бўлмайдиган кимсаларнинг фикрига эргашувчиман.

ليس للحسود راحة

Ҳасадгўйга роҳат йўқ.

لكلّ عداوةٍ مصلحةٌ إلاّ عداوةَ الحسودِ

Ҳар бир адоватни ислоҳ қилиш бор. Фақат ҳасадгўйнинг адовати бундан истисно.

مهلكة المرء حدة طبعه

Кишининг табиати ўткир бўлиб кетиши унинг ҳалокатидир.

هَلَكَ الحَرِيصُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ

Очкўз ўзи билмаган ҳолда ҳалокатга дучор бўлди.

لَا فَقرَ لِلْعَاقِلِ لَا حُرْمَةَ لِلْفَاسِقِ

Оқил кишига фақирлик йўқ. Фосиқ кишига эса ҳурмат йўқ.

سُئِلَ حَكِيمٌ: أَيُّ شَيْءٍ يَفْبُحُ مِنَ الْعَاقِلِ؟ فَقَالَ: مَدْحُهُ نَفْسَهُ؛ لِأَنَّهُ مَعَ الصَّدَقِ يُسْأَمُ وَمَعَ الكَذِبِ

يُؤْلَمُ

Донишманддан: “Қайси бир нарса оқил кишига қабоҳатлидир”, деб сўралганида, донишманд: “Ўзини мақташ, чунки у ростгўйлик ила мақтаса, зерикилади. Ёлғон ила ўзини мақтаса, маломат қилинади”.

لَا تَجْدُ دَا عَضَبٍ مَسْرُورًا، وَلَا عَاقِلًا حَرِيصًا، وَلَا كَرِيمًا حَاسِدًا، وَلَا قَنُوطًا غَنِيًّا

Ғазабли кишини хурсанд, оқилни очкўз, саховатлини ҳасадгўй ва ноумидни бой ҳолатда топа олмайсан.

مَنْ لَمْ يَنْصَفْ مِنْ نَفْسِهِ لَمْ يَخْلُصْ مِنْ حُزْنِهِ

Ким ўзига инсоф қилмаса, хафагарчилигидан қутула олмабди.

مَنْ أَطْلَقَ يَدَهُ بِالْعَطَاءِ أَشْرَقَ وَجْهُهُ بِالضِيَاءِ

Ким ҳадялар билан қўлини бўш қўйса, унинг юзи нур ила ёришур.

الشَّبَابُ رَضِيْعُ الْجُنُونِ وَالشَّيْبُ قَرِيْنُ الشُّكُوْنِ

Ёшлик жинниликнинг эмикдоши. Қарилик эса осудаликнинг йўлдошидир.

شعر:

أَيُّهَا الطَّالِبُ التَّلَذُّذُ بِالْعَيْشِ
لَدَّهُ الْعَيْشُ بِالشَّبَابِ فَإِنْ فَآ
زَمَانَ الْمَشِيْبِ عَرَّتَكَ نَفْسُكَ
تَكَ يَوْمٌ فَمِثْلُ مَا فَآتَ أَمْسُكَ

Шеър:

Эй қарилик пайтида ҳаёт лаззатини талаб қилгувчи,

Нафсинг сени алдаб қўйибди.

Ҳаёт лаззати ёшликдадир.

Сендан бирор кун ўтса, кечаги кунинг сингари бўлади.

وَقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ لِعُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَيْفَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَقَالَ عُمَرُ:
سُرُورٌ لَوْلَا أَنَّهُ غُرُورٌ وَحُسْنٌ لَوْلَا أَنَّهُ حُزْنٌ وَمُلْكٌ لَوْلَا أَنَّهُ هَلْكٌ وَنَعِيمٌ لَوْلَا أَنَّهُ عَذَابٌ وَغِنَى لَوْلَا أَنَّهُ فَنِي وَمَحْمُودٌ
لَوْلَا أَنَّهُ مَفْقُودٌ

Сулаймон иби Абдумалик Умар ибн Абдулазизга деди: “Биз ҳалифа бўлиб туришимизга нима дейсан? Умар: “Ғурур бўлмаса хурсандчилик, хафагарчилик бўлмаса яхшилик, ҳалокат бўлмаса эгачилик, йўқотиш бўлмаса неъмат, фонийлик бўлмаса бойлик ва йўқлик бўлмаса мақтов деб билардим бу халифаликни”, деди.

شعر:

قَدْ نَادَتِ الدُّنْيَا عَلَى نَفْسِهَا
لَوْ كَانَ فِي الْعَالَمِ مَنْ يَسْمَعُ

وَجَامِعٍ فَرَّقَتْ مَا يَجْمَعُ

كَمْ وَاثِقٍ بِالْعَمْرِ وَارْتِيَتْهُ

Шеър:

Дунё ўзига-ўзи нидо қилди,
Кошки оламда мени эшитадиган одам бўлса, деб
Қанчадан-қанча умрига ишониб қолган киши бор,
Қанчадан-қанча дунё тўплаганлар дунёсини ёйиб
ташладим.

أَكْثَمَ عَيْبِ أَخِيكَ بِمَا تَعَلَّمُ مِنْ نَفْسِكَ

Ўз нафсингда биладиган айбларингда биродарингни
айбини яширгин.

أَشْرَفُ الْكَرَمِ عَفْوَتُكَ عَمَّا تَعَلَّمُ

Улуғликни энг шарафлиси, биладиган нарсаларингни
билмасликка олишингдир.

أَحْمَقُ النَّاسِ مَنْ أَنْكَرَ مِنْ غَيْرِهِ مَا هُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ

Ўзи қилиб турган гуноҳ устида ўзгаларни қайтарган киши
ниҳоятда аҳмоқ одамдир.

شعر:

أَصَبْتَ حَلِيمًا أَوْ أَصَابَكَ جَاهِلٌ

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْرِضْ عَنِ الْجَهْلِ وَالْخِنَاءِ

سَفِيهًا وَإِمَّا نِلْتَ مَا لَا تُحَاوِلُ

فَأَصْبَحْتَ لَمَّا نَالَ عِرْضَكَ جَاهِلٌ

Шеър:

Агар нодонлик ва фахш сўзлардан четланмасанг,
Ҳалим кишига озор берасан, ёки нодон киши сенга озор
беради.

Нодон одам билимсиз бўлган ҳолида сени обрўйингга зарар етказиб қўяди.

Ёки ўзинг хоҳламайдиган нарсага етасан.

وَقَالَ آخِرُ:

رَأَى أَنَّكَ الْمُبْرَأُ الْمَوْفُورُ	أَيُّهَا الشَّامِتُ الْمُعَيَّرُ بِالده
يَوْمَ أَوْ أَنْتَ جَاهِلٌ مَعْرُورُ	أَمْ لَدَيْكَ الْعَهْدُ الْوَثِيقُ مِنَ الْأَ
ذَا عَلَيْهِ أَنْ يُضَامَ خَفِيرُ	أَرَأَيْتَ الْمُنُونَ خَلَدْنَ أَمْ مَنْ
وَأَنْ أَمْ أَيْنَ قَبْلَهُ سَابُورُ	أَيْنَ كِسْرَى الْمُلُوكِ أَنْوَشِرُ
مَا إِلَى الصَّبْرِ فِي ذُرَاهُ وَكُورُ	شَادَهُ مَرَمْرًا وَحَلَاةً كِلْسًا

Бошқа шеър:

Эй замонни айблаб устидан кулгувчи,

Ўзинг гуноҳи йўқ баркамол одаммисан,

Ёки сени ҳузурингда кунлардан аҳду паймон борми?

Ёки сен буларни билиб туриб, мағрурмисан?!

Сен ўлимни абадий қолдиради, деб ўйлайсанми?

Ёки дунёда қўриқчиларига зулм қилинмоғидан ким хотиржам экан.

Подшоҳларни подшоҳи бўлмиш Анушервон қани.

Ёки ундан олдинги ўтган Сабур қани?

Биноларни мармарлар ила бино қилиб, оҳаку-ганчлар ила зийнатлади.

Шу даражада баландки, бинони энг юқори чўққисига қушлар ҳам уя қура олмади.

طَهُ حَيٍّ إِلَى الْفَنَاءِ يَصِيرُ	فَارَعَوَى قَلْبَهُ وَقَالَ وَمَا غِب
رَفَ يَوْمًا وَلِلْهُدَى تَفَكِيرُ	تَأْمَلُ رَبَّ الْحَوْرَنِقِ إِذْ أَشَدُّ
طَهُ حَيٍّ إِلَى الْفَنَاءِ يَصِيرُ؟	فَارَهَوَى قَلْبُهُ وَقَالَ وَمَا غِبْ
حَيْثُ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ مَذْكُورُ	وَبَنُو الْأَصْفَرِ الْمُلُوكِ تَقَضَّوْا
حِينَ مَالَتْ بِهِ الصَّبَا وَالذَّبُورُ	ثُمَّ أَمْسَوْا كَأَنَّهُمْ وَرَقٌ عُصْنِ

وَأَخُو الْحِصْنِ إِذْ بَنَاهُ وَازْدَا دَ حِيلَةً تُجْبَى إِلَيْهِ حُبُورُ

Сен Ҳаварнақ қасри эгасини бир ўйлаб кўр.
 Ҳидоят топиш учун уни қузатиб турди.
 Ваҳоланки ҳидоятни тафаккури бордир.
 Кузатиб туриб ҳушига келиб, “Йўқликка қараб кетаётган
 тирик жонзотни орзулари нимадур”, деди.
 Рум подшоҳларини фарзандлари йўқ бўлди.
 Чунки улардан эсланадиган нарса қолмади.
 Сўнг улар гўё шарқий ва ғарбий шамоллар ўзига мойил
 қиладиган шохнинг баргига айландилар.
 Қўрғон эгасига бир қара, бино қилган нарсасини эсла!
 Унга ҳадя қилинган хурсандчилик чораси юқори бўлди.

أَعْقَلُ النَّاسِ مَنْ أَنْصَفَ عَقْلَهُ مِنْ هَوَاهُ وَمَنَعَ نَفْسَهُ مِمَّا يَكُونُ سَبَبًا لِبُلُوَاهُ وَلِحَظِّ الْأَشْيَاءِ بِعَيْنِ فِكْرِهِ
 وَإِضْمَارِهِ فَعَلِمَ مِنْ وُزُودِ الْأَمْرِ عَاقِبَةَ إِصْدَارِهِ

Ўз ақлини ҳавою нафсидан инсоф қилган, ўзини
 балоларга сабаб бўладиган нарсалардан тўхтатган,
 нарсаларни тафаккур кўзи ва қалб кўзи ила мулоҳаза қилган
 ва ишларнинг аввалини бошлашдаёқ оқибатини билган киши
 инсонларнинг энг ақллисидир.

الْوَضِيعُ إِذَا ارْتَفَعَ تَكَبَّرَ وَإِذَا حَكَمَ تَجَبَّرَ وَإِذَا تَمَوَّلَ صَالَ وَإِذَا تَمَكَّنَ جَالَ

Пасткаш одам лавозимга кўтарилиб қолса, кибрланади,
 ҳоким бўлса, жабру ситам қилади, бой бўлиб қолса, ҳужумга
 ўтади, қодир бўлса, жавлон уради.

لَا يَكَادُ يُوجَدُ كَرِيمٌ حَتَّى يُخَاضَ إِلَيْهِ أَلْفُ لَيْئِمٍ

Олийжаноб кишини топилиши осн эмас, то унга қарши минг нафар пасткаш жангга киришмагунча.

كَفَى بِالْكِبْرِ شِيمَةً مَشُومَةً وَحَلِيقَةً مَذْمُومَةً

Кибр ёмон хусусият ва мазаммат хулқ жиҳатидан кифоядир.

مَنْ نَقَضَ عَهْدَهُ وَمَنَعَ رِفْدَهُ فَلَا خَيْرَ عِنْدَهُ

Кимки аҳдини бузса ва ёрдамини ман қилса, унинг ҳузурида ҳеч қандай яхшилик йўқдир.

ليس العاقلُ مَنْ تَخَلَّصَ مِنْ مَكْرُوهِهِ وَقَعَ فِيهِ بَلِ الْعَاقِلُ مَنْ لَا يُوقِعُ فِي نَفْسِهِ فِي أَمْرٍ يَحْتَاجُ إِلَى الْخِلَاصِ

مِنْهُ

Бошига тушган ёмон ишдан халос бўлган киши оқил эмас, балки оқил одам ўзини ундан халос этишга муҳтож бўладиган ишга тушиб қолмайдиган кимсадир.

كَمَا نُحِبُّ أَنْ يَقْبَلَ النَّاسُ أَمْرَكَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَقْبَلَ أَمْرَ غَيْرِكَ

Одамлар сени ишингни қабул қилишини хоҳлаганинг каби, сен ҳам ўзингдан бошқаларни ишини қабул қилишинг лозимдир.

وَيَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ لَا يَرْفَعَ نَفْسَهُ فَوْقَ قَدْرِهِ وَلَا يَضَعَهَا عَنْ دَرَجَتِهِ

Оқил киши қадридан юқорига ўзини кўтармаслиги ва ўзини даражасидан паст қилмаслиги лозим бўлади.

ارتفاعُ الجاهلِ فضيحةٌ كارتفاعِ المصلوبِ

Нодон одамни бир лавозимга кўтарилиши худди чормихга михлаб қўйилган одам каби шармандалиқдир.

وَالْحُمُولُ خَيْرٌ لِلْجَاهِلِ مِنَ النَّبَاهَةِ لِأَنَّ الْحُمُولَ سَتْرٌ لِمَعَايِبِهِ وَالنَّبَاهَةُ نَشْرٌ لِمِثَالِهِ

Нодон одамга машҳур бўлмаслиги шон-шуҳратли бўлишидан яхшироқдир. Чунки машҳур бўлмаса, айблари беркитилади. Шон-шуҳратли бўлса, айб ва хатолари тарқалиб кетади.

مَنْ افْتَصَرَ عَلَى قَدْرِهِ كَانَ أَبْقَى لِحِمَالِ وَجْهِهِ

Ким қадрига чекланса, юзининг чиройини боқий қолдирувчироқдир.

مَنْ قَابَلَ السَّيِّئَةَ مِنْ عَدُوِّهِ بِالْحُسْنَةِ فَقَدْ انْتَقَمَ مِنْهُ

Ким душманидан бўлган ёмонликни яхшиликлар ила қайтарса, бас, душманидан қасос олибди.

إِذَا عَدَلَ السُّلْطَانُ فِيمَا قَرُبَ مِنْهُ صَلَحَ لَهُ أَمْرٌ مَا بَعْدَ عَنْهُ

Агар султон ўзига яқин одамларига адолатли бўлса, султондан узоқдаги ишлар салоҳиятли бўлади.

إِذَا كَانَ إِمَامُكَ عَادِلًا كَانَ لَهُ الْأَجْرُ وَعَلَيْكَ الشُّكْرُ وَإِذَا كَانَ جَائِرًا كَانَ عَلَيْهِ الْوِزْرُ وَعَلَيْكَ الصَّبْرُ

Агар султон одил бўлса, ажр-савоби ўзига ва сизларга шуқр қилиш вожиб. Агар у золим бўлса, гуноҳи ўзига ва сизларга сабр қилиш вожиб.

شعر:

لا تَعْطِنَنَّ أَخَا الدُّنْيَا بِمَنْزِلَةٍ فِيهَا وَإِنْ كَانَ ذَا عِزٍّ وَسُلْطَانٍ
 يَكْفِيكَ مِنْ عِبَرِ الْأَيَّامِ مَا فَعَلْتِ حَوَادِثُ الدَّهْرِ بِالْفَضْلِ بْنِ مَرْوَانَ
 إِنْ اللَّيَالِي لَمْ تُحْسِنِ إِلَى أَحَدٍ إِلَّا أَسَاءَتْ إِلَيْهِ بَعْدَ إِحْسَانٍ

Шеър:

Бирор мартабада бўлган дунё эгасига ҳавас қилмагин.

Гарчи у қудрат эгаси ва ҳукмдор бўлса ҳам.

Замоннинг ҳодисалари Фазл ибн Марвонга қилган нарсаси.

Сен учун кунлар ибратли эканига етарлидир.

Албатта, кечалар бирор одамга яхшилик қилмади.

Агар яхшилик қилса ҳам, кетидан ёмонлик қилди.

لا سُلْطَانَ إِلَّا بِجُنْدٍ وَلَا جُنْدَ إِلَّا بِمَالٍ وَلَا مَالَ إِلَّا بِجَبَايَةٍ وَلَا جَبَايَةَ إِلَّا بِعِمَارَةٍ وَلَا عِمَارَةَ إِلَّا بِعَدْلٍ
 فَالْعَدْلُ أَسَاسٌ لِسَائِرِ الْأَسَاسَاتِ

Подшоҳлик аскарлар билан, аскарлар мол билан, мол эса солиқларни йиғиш билан, солиқларни йиғиш ободлик билан, ободлик эса фақатгина адолат билан бўлади. Демак, адолат бошқа ҳамма асосларнинг асосидир.

مَنْ حُرِمَ الْعَدْلَ فَلَا خَيْرَ لَهُ وَلَا لِلنَّاسِ فِي سُلْطَانِهِ

Кимни адолатдан маҳрум қилинган бўлса, ўзига ҳам, одамларга ҳам ҳукмронлигида яхшилик йўқ.

شَرُّ الرَّادِ لِلْمَعَادِ: الْذَنْبُ بَعْدَ الذَّنْبِ، وَشَرُّ مَنْ هَذَا ظَلَمُ الْعِبَادِ

Гуноҳни гуноҳга улаш охират учун энг ёмон озуқадири.
Бундан ҳам энг ёмони, бандаларга зулм қилишдир.

الْخِصْلَةُ الَّتِي يَخْلُدُ بِهَا ذِكْرُ الْمَلُوكِ عَلَى غَايِرِ الْأَزْمَانِ وَالذُّهُورِ: عَدْلٌ وَاضِحٌ أَوْ حَوْرٌ فَاضِحٌ هَذَا يُوجِبُ
لَهُ الرَّحْمَةَ وَهَذَا يُوجِبُ لَهُ اللَّعْنَةَ

Замонлару асрлар ўтган сайин подшоҳларни эслаб
туришликни абадий қиладиган хислат шуки, очик-равшан
адолат, ёки шарманда қилувчи зулмдир. Унинг адолати
раҳматни вожиб қилади. Зулими эса лаънатни вожиб қилади.

مَلِكُ اللَّهْوِ لَعِبُ سَاعَةٍ وَدَمَارُ دَهْرٍ

Ўйин-кулгига эга бўлиш оз муддатли ўйин ва замон
ҳалокатидир.

زَوَالُ الدُّوَلِ بِارْتِفَاعِ السُّفْلِ

Давлатларни йўқ бўлиши, пасткаш одамларни юқори
мансабга кўтарилиши биландир.

الْكِبْرُ يُوجِبُ الْمَقْتَّ وَمَنْ جَفَّتْهُ الرِّجَالُ لَمْ يَسْتَقِمْ لَهُ حَالٌ وَمَنْ أَبْغَضَتْهُ بَطَانَتُهُ كَانَ كَمَنْ عُصَّ بِالْمَاءِ
وَمَنْ كَرِهَتْهُ الْحُمَاهُ تَطَاوَلَتْ عَلَيْهِ الْعِدَاةُ

Кибр қасосни вожиб қилади. Кимга кишилар жафо қилса,
унга ҳолат тўғри бўлмабди. Кимни сарой амалдорлари ёмон
кўриб қолса, гўё у сувга тиқилиб қолган одам кабидир. Кимни
ҳимоячилари ёмон кўриб қолса, унга қарши душманлар
ҳужуми кўп бўлувчидир.

وَقَالَ يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ: آخِرُ مَا وَجَدْتُ فِي طِرَازِ الْحِكْمِ مِنَ الْبَلَاغَةِ: الْبَخْلُ وَالْجَهْلُ مَعَ التَّوَاضُعِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ وَالسَّخَاءِ مَعَ الْكِبَرِ فَيَا لَهَا حَسَنَةٌ غُطَّتْ عَلَى سَيِّئَتَيْنِ وَيَا لَهَا سَيِّئَةٌ غُطَّتْ عَلَى حَسَنَتَيْنِ

Яхё ибн Холид деди: “Балоғат ҳикматларини намуналарида топган нарсамнинг охири шуки, камтарлик билан бўлган бахиллик ва нодонлик, кибр билан бўлган саховат ва илмдан яхшироқдир. Эй иккита ёмонлик ила ўралган камтарлик, қандай ҳам яхшисан. Эй иккита яхшилик ила ўралган кибр, қандай ҳам ёмонсан.

وَقَالَ أَنُوشِرَوَانُ: مَا اسْتُنْجَعَتِ الْأُمُورُ بِمِثْلِ الصَّبْرِ وَلَا اكْتَسَبَتِ الْبَغْضَاءُ بِمِثْلِ الْكِبَرِ

Анушервон деди: “Ишлар сабрчалик яхшиликни ахтара олмади. Гина-адоват кибрга ўхшаган бирон нарсани касб қила олмади.

الْعَدْلُ يُوجِبُ اجْتِمَاعَ الْقُلُوبِ وَالْجَوْرُ يُوجِبُ الْفُرْقَةَ وَحُسْنُ الْخُلُقِ يُوجِبُ الْمَوَدَّةَ وَسُوءُ الْخُلُقِ يُوجِبُ الْمُبَاعَدَةَ وَالْانْبِسَاطُ يُوجِبُ الْمُؤَانَسَةَ وَالْانْقِبَاضُ يُوجِبُ الْوَحْشَةَ وَالْكِبَرُ يُوجِبُ الْمَقْتَّ وَالتَّوَاضُعُ يُوجِبُ الْمَقَّةَ

Адолат қалблар жамланишини юзага келтиради. Зулм ажралишни юзага келтиради. Гўзал хулқ муҳаббатни юзага келтиради. Ёмон хулқ эса узоқлашишни юзага келтиради. Очиқ чехралик ўзаро дўстликни юзага келтиради. Инжиқлик эса ёлғизланишни юзага келтиради. Кибр ўч-қасосни юзага келтиради. Камтарлик эса меҳрибонликни юзага келтиради.

الطَّاعَةُ تُؤَلِّفُ شَمَلَ الدِّينِ وَتُنَظِّمُ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ

Тоат-ибодат динни тарқоқлигини бирлаштиради ва мусулмонларнинг ишини тартибга келтиради.

عَصِيَانُ الْأُمَّةِ هَدْمٌ أَرْكَانِ الْمَلَّةِ. عَلَى الرَّعِيَةِ الْإِنْقِيَادُ وَعَلَى الْأُمَّةِ الْاجْتِهَادُ

Имом-бошлиқларга осий бўлиш, миллатни устунларини вайрон қилишдир. Халқнинг зиммасида бўйсунуш, подшоҳнинг зиммасида эса ҳаракат қилишдир.

أَفْضَلُ الْمُلُوكِ مَنْ كَانَ شَرَكَةً بَيْنَ الرَّعَايَا لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ قِسْطُهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَقُّ بِهِ مِنْ أَحَدٍ.
لَا يَطْمَعُ الْقَوِيُّ فِي حَيْفِهِ وَلَا يَيْئَسُ الضَّعِيفُ مِنْ عَدْلِهِ

Халқ орасида шерик бўлган подшоҳ, подшоҳларнинг энг афзалидир. Халқнинг ҳар бир кишиси учун подшоҳни улуши бор. Бирор кимса подшоҳга бошқа кимсадан кўра ҳақлироқ эмас. Шунда кучли одамлар уни ҳалокатини хоҳламайдилар. Заиф ва ночор одамлар эса, унинг адолатидан ноумид бўлмайдилар.

وَفِي حِكْمِ الْهِنْدِ: أَفْضَلُ السُّلْطَانِ مَنْ أَمِنَهُ الْبَرِيءُ وَخَافَهُ الْمَجْرِمُ، وَشَرُّ السُّلْطَانِ مَنْ خَافَهُ الْبَرِيءُ وَأَمِنَهُ

المجرم

Ҳинд ҳикматларида келадики: “Яхши одамлар ундан омонда бўлган, ёмон одамлар эса ундан кўрққан кимса, подшоҳларнинг энг афзалидир. Яхши одамлар ундан кўрққан, ёмон одамлар эса ундан омонда бўлган кимса, подшоҳларнинг энг ёмонидир”.

إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ أَنْ يُحْدَرَ: الْعَدُوُّ الْفَاجِرُ وَالصَّدِيقُ الْعَادِرُ وَالسُّلْطَانُ الْجَائِرُ

Албатта, одамларни эҳтиёт бўлиб юришига энг ҳақли бўлган тоифа – номуссиз душман, хиёнаткор дўст ва зулм қилувчи подшоҳдир.

الْعَدْلُ فِي الرَّعِيَّةِ خَيْرٌ مِنْ كَثْرَةِ الْجُنُودِ

Халққа адолатли бўлиш сон-саноксиз аскарлардан яхшироқдир.

وَلَمَّا غَزَا سَابُورُ دُو الْأَكْنَافِ مَلِكِ الرُّومِ وَأَخْرَبَ بِلَادَهُ وَقَتَلَ جُنْدَهُ وَأَفْنَى بَطَارِقَتَهُ، قَالَ لَهُ مَلِكُ الرُّومِ: إِنَّكَ قَدْ قَتَلْتَ وَأَخْرَبْتَ فَأَخْبِرْنِي مَا الْأَمْرُ الَّذِي تَشَبَّهْتَ بِهِ حَتَّى قَوَيْتَ عَلَيَّ مَا أَرَى وَبَلَغْتَ السِّيَاسَةَ مَا لَمْ يَبْلُغْهُ مَلِكٌ فَإِنْ كَانَ مِمَّا يُضْبَطُ الْأَمْرُ بِمِثْلِهِ أَدَيْتُ لَكَ الْخِرَاجَ وَصِرْتُ كَبَعْضِ الرَّعِيَّةِ بِالطَّاعَةِ لَكَ

Кўп давлатлар эгаси бўлган Сабур Рум подшолигига ғазот қилиб, шаҳарларини харобага айлантирди ва аскарларини қатл этди ҳамда зодагонларини қириб ташлади. Рум подшоси унга қарата: “Албатта, сен қатл этдинг, шаҳарларни вайрон қилдинг. Сен ташаббус қилган ишни хабарини менга бергин. Ҳатто мен кўриб турганимдай қувватли бўлдинг ва сен ҳеч қайси бир подшоҳ етмаган сиёсатга эришдинг. Агар мен ҳам сен эга бўлган нарсага молик бўлсам, мен сенга хирож тўлайман ва мен айрим халқлар каби сенга бўйсинаман”, деди.

فَقَالَ سَابُورُ: إِنِّي لَمْ أَرِدْ فِي السِّيَاسَةِ عَلَى ثَمَانِ خِصَالٍ: لَمْ أَهْزَمْ فِي أَمْرٍ وَنَهَيْتُ وَلَمْ أُخْلِفْ فِي وَعْدٍ وَلَا وَعِيدٍ وَوَلَّيْتُ أَهْلَ الْكِفَايَةِ وَأَثَبْتُ عَلَى الْغِنَى لَا عَلَى الْهَوَى وَصَرَّيْتُ لِلْأَدَبِ لَا لِلْغَضَبِ وَأَوْدَعْتُ قُلُوبَ الرَّعِيَّةِ الْمَحَبَّةَ مِنْ غَيْرِ جَرَاءَةٍ وَالْهَيْبَةَ مِنْ غَيْرِ ضَعْفِيَّةٍ وَعَمَّمْتُ بِالْقُوتِ وَمَنَعْتُ بِالْفُضُولِ فَأَدْعَنَ لَهُ مَلِكُ الرُّومِ وَأَدَّى لَهُ الْخِرَاجَ

Собур: “Албатта, мен сиёсат юрғизмоқликда саккизта нарсадан оширганим йўқ.

Буйруқ беришда ва қайтаришда енгилмадим. Ваъда берсам ва кўрқитсам, хилофини қилмадим. Ҳар бир иш учун лаёқатли одамни ҳокимликка қўйдим. Мукофотласам, ҳавою

нафсдан эмас, бойликдан мукофатладим ва урсам, ғазабимдан эмас, одоб бериш учун урдим. Халқни қалбига журъат қилмасдан муҳаббатни ва нафратсиз ҳайбатни ишониб топширдим. Озуқалар билан таминлаб қўйдим ва исроф қилишдан қайтардим”, деди. Шунда Рум подшоси унга бўйсуниб, хирож тўлади.

تاج الملك عفاؤه وحسنه إنصافه وسلاحه كفاؤه وماله رعيته

Подшоҳнинг тожи иффати, чиройи инсофи, қуроли иқтидори ва мол-мулки эса унинг халқидир.

وَقَالَ حُكَمَاءُ الْهِنْدِ: لَا ظَفَرَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا صِحَّةَ مَعَ نَهْمٍ وَلَا ثَنَاءَ مَعَ كِبَرٍ وَلَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ آدَبٍ وَلَا بَرًّا مَعَ شُحٍّ وَلَا سُودَدَ مَعَ انْتِقَامٍ وَلَا ثَبَاتَ مُلْكٍ مَعَ تَهَاوُنٍ

Ҳинд донишмандлари дедилар: “Зулм билан ғалаба йўқ. Очкўзлик билан сиҳат-саломатлик йўқ. Такаббурлик билан мақтов йўқ. Ёмон одоб билан обрў йўқ. Зикналик билан эзгулик йўқ. Қасос олиш билан раҳбарлик йўқ. Бепарволик билан молу-дунёни доимийлиги йўқ”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: لَا يَطْمَعَنَّ ذُو الْكِبَرِ فِي الثَّنَاءِ وَلَا الْحَسُودُ فِي كَثْرَةِ الصَّدِيقِ وَلَا السَّيِّئُ الْأَدَبِ فِي الشَّرَفِ وَلَا الْحَرِيصُ فِي قَلَةِ الذَّنْبِ وَلَا الْمَلِكُ الْجَائِرُ فِي بَقَاءِ الْمُلْكِ

Донишмандлардан бири деди: “Кибрли киши мақтовни, ҳасадгўй дўстнинг кўплигини, ёмон одобли киши обрўни, очкўз киши гуноҳ озлигини ва золим подшоҳ мулку давлатини доимий бўлишини умид қилмасин”.

شعر:

وَمَنْ ظَنَّ مِمَّنْ يُظْهِرُ السُّوءَ أَنَّهُ
يُجَازِي بِلَا سُوءٍ فَقَدْ ظَنَّ مُنْكَرًا

Шеър:

Ким ёмонликни изҳор қиладиган одамдан ёмонликдан
бошқа нарса билан мукофатланади деб ўйласа,
Дарҳақиқат, у нақадар ёмон нарсани гумон қилибди.

الْعَدْلُ إِسْتِشْمَارٌ دَائِمٌ وَالْجُورُ إِسْتِئْصَالٌ مُنْقَطِعٌ

Адолат доимий мева берувчидир. Жабр-зулм эса
таг-томири билан қуришиб, узиб ташлашдир.

الْعَدْلُ فِي الْأَقْوَالِ أَنْ لَا تُخَاطَبَ الْفَاضِلَ بِخَطَابِ الْمَفْضُولِ وَلَا الْعَالِمَ بِخَطَابِ الْجَاهِلِ وَأَنْ تَجْعَلَ
لِسَانَكَ فِي مِيزَانٍ فَتَحْفَظَهُ مِنْ رُجْحَانٍ أَوْ نُقْصَانٍ

Сўздаги адолат, фазилатли одамга фазилати йўқ одамга
хитоб қилгандай, олимга эса жоҳилга хитоб қилгандай хитоб
қилмаслик ва тилингни тарозига қўйиб, уни оғирлигидан ёки
енгиллигидан муҳофаза қилмоғингдир.

Шеър:

وَإِنْ الْكَلَامَ وَلَا تَكُنْ مَهْرَارًا
وَإِنْ نَدِمْتُ عَلَى الْكَلَامِ مَرَارًا

إِحْفَظْ لِسَانَكَ إِنْ حَصَلَتْ بِمَجْلِسٍ
مَا إِنْ نَدِمْتُ عَلَى سُكُوتِي مَرَّةً

Шеър:

Бирорта мажлисда ҳозир бўлсанг, тилингни тийиб,
Сўзингни тарозига тортгин-да, кўп ҳазил қилмагин.
Мен бирор марта сукут сақлаб, надомат қилмадим,
Лекин бир неча бор гапирганимга надомат қилдим.

حُكِي عَن سُلَيْمَانَ ابْنِ دَاوُدَ أَنَّهُ قَالَ: أُعْطِيتُ مَا أُعْطِيَ النَّاسَ وَمَا لَمْ يُعْطَوْا وَعَلِمْتُ مَا عَلِمَ النَّاسُ وَمَا لَمْ يَعْلَمُوا، فَلَمْ أُعْطَ شَيْئاً أَفْضَلَ مِنَ الْحَقِّ فِي الرِّضَى وَالْعَضْبِ، وَالْقَصْدِ فِي الْعِنَى وَالْفَقْرِ وَخَشْيَةِ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ

Сулаймон ибн Довуддан хикоя қилинади:

“Менга инсонларга берилган нарса ҳам, берилмаган нарса ҳам ато қилинди. Мен инсонлар билган нарсасини ҳам, билдим ва билмаган нарсасини ҳам билдим. Лекин рози бўлганимда ҳам, ғазабли бўлганимда ҳам ҳақ йўлни тутишликдан, бойликда ҳам, фақирликда ҳам ўртачаликдан ва ичида ҳам, ташида ҳам Аллоҳдан кўрқишдан кўра афзалроқ нарса менга берилмади.

أَخْبَثُ النَّاسَ: الْمُسَاوِي بَيْنَ الْمَحْسَنِ وَالْمَسَاوِي

Яхшилик билан, ёмонликлар ўртасини баравар кўрувчи кимса, одамларнинг энг ёмонидир.

اجْتَذِبْ بِأَفْعَالِكَ مَا نَاسَبَهَا، وَقَابِلْ بِمَجَازَاتِكَ مَا أَوْجَبَهَا

Сенга муносиб келадиган феъл-атворларни ўзинга тортгин. Мукофотларингни вожиб қиладиган нарсага юзлангин.

وَقَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ: الْمُؤْمِنُ لَا يَحِيفُ عَلَى مَنْ يُبْغِضُ وَلَا يَأْتُمُّ فِيمَنْ أَحَبَّ

Ҳасан Басрий: “Мўмин одам ўзи ёмон кўрган кимсага зулм қилмайди ва ўзи яхши кўрган одамига гуноҳкор бўлмайди”, дедилар.

لَا تَصْطَنِعْ مَنْ خَانَهُ الْأَصْلُ وَلَا تَصْحَبْ مَنْ فَانَهُ الْعَمَلُ

Асли хиёнат қилган одамга яхшилик қилма. Ўта ақлли бўлиб кетган одамни дўст тутма.

سُئِلَ حَكِيمٌ عَنِ الْمَسِيءِ فَقَالَ: هُوَ مَنْ لَا يُبَالِي أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مُسِيئًا

Донишманддан ёмон одам ҳақида сўралди. Донишманд: “Одамлар унга ёмон одам деб қарашларига парво қилмайдиган кимсадир”, деди.

الدَّهْرُ حَسُوْدٌ لَا يَأْتِي عَلَى شَيْءٍ إِلَّا غَيَّرَهُ

Замон ҳасадгўйдир, у бирор нарса устига келса, ўша нарсани ўзгартириб юборади.

أَصَابَ الدُّنْيَا مَنْ حَذِرَهَا وَأَصَابَتِ الدُّنْيَا مَنْ أَمِنَهَا

Ўзини эҳтиёт қилган киши дунёга етади. Дунёдан хотиржам бўлган кишини эса дунё эгаллаб олади.

إِخْذِرِ الْجَدِيدَيْنِ: فَلِلْأَقْدَارِ أَوْقَاتٌ تَعْجِزُ عَنْ إِدْرَاكِهَا الْأَفْكَارُ

Кеча ва кундуздан эҳтиёт бўлгин. Чунки қадарлар учун хос вақтлар бордир. Бу вақтларни англаб етишдан фикрлар ожиздир.

شعر:

لَا تَبَيِّنَنَّ قَدْ أَمِنْتَ الدُّهُورًا

إِنَّ لِلدَّهْرِ سَطْوَةً فَاحْذَرْنَهَا

Шеър:

Албатта, замонни ҳужуми бордир, сен ундан эҳтиёт бўл.
Замонлардан хотиржам бўлиб, тонг оттирмагин.

مَنْ مَنَّ بِعَرَضِهِ لَمْ يَدَعْ الْمِرَاءَ

Ким ўз обрўсини миннат қилса, жанжални тарк этмайди

مِنْ عَلَامَةِ الدَّوْلَةِ قَلْبُهُ الْعَقْلَةُ

Ғафлатни озлиги, бу-мулку давлатни аломатидир.

مَنْ قَلَّتْ تَجْرِبَتُهُ خُدِعَ وَمَنْ قَلَّتْ مُبَالَاتُهُ صُرِعَ

Кимни тажрибаси оз бўлса, алданади. Кимни эътибори
озайса, ҳалок бўлади.

العَاقِلُ مَنْ كَانَ الْحَذِرُ جُنَّتَهُ وَالْاِسْتِظْهَارُ عُذَّتَهُ

Эҳтиёткорлик қалқони бўлган ва ҳимояси қуроли бўлган
кимса, оқил одамдир.

الْمَرْءُ بِسَاعَاتِهِ وَالذَّهْرُ فِي مُسَاعَاتِهِ

Киши соатлари билан, замон эса у киши билан саъйи-
ҳаракатдадир.

المُضْطَرُّ جَسُورٌ وَالْقَادِرُ غَيُورٌ

Ночор одам жасурдир, қодир одам эса ғаюрдир

إِصْنَعِ الْخَيْرَ عِنْدَ إِمْكَانِهِ، يَبْقَى لَكَ حَمْدُهُ بَعْدَ زَوَالِ زَمَانِهِ

Имконинг борида яхшилик қилиб қол, яхшиликни мақтови унинг замони ўтса ҳам боқий қолади.

الدُّنْيَا إِنْ بَقِيَتْ لَكَ لَمْ تَبْقَ لَهَا

Дунё сенга боқий қолса ҳам, сен дунё учун боқий қолмайсан.

وَمَنْ مِّنْ يَتَعَرَّضُ لِلنَّوَائِبِ تَعَرَّضَتْ لَهُ

Ким мусибатларга дучор бўлмаса ҳам мусибатлар унга йўлиқаверади.

شعر:

أَرَى طَالِبَ الدُّنْيَا وَإِنْ طَالَ عُمُرُهُ وَنَالَ مِنَ الدُّنْيَا سُورًا وَأَنْعَمًا
كَبَانَ بَنِي بُنْيَانَهُ وَأَتَمَّهُ فَلَمَّا اسْتَوَى مَا قَدْ بَنَاهُ تَهَدَّمَ

Шеър:

Мен дунё истовчи кишини бамисоли биносини қуриб, баркамол қилиб, сўнг қурган биноси теккис бўлиб битгач, вайрон бўлган ҳолида кўраман, гарчи умри узун бўлиб, хурсандчилик ва нозу неъматларга эришган бўлса ҳам.

الزَّمَانُ يَتَقَلَّبُ بِاللَّوَانِهِ وَيَجْشُنُ بَعْدَ لِيَانِهِ فَيَسْأَلُ مَا أُعْطِيَ وَيَفِرُّ مَا جَمَعَ إِنَّ لَهُ صُرُوفًا لَسَتْ عَنْهَا

مَصْرُوفًا

Замон ранглари билан алишиб туради. Мулойим бўлганидан кейин кўпол бўлади. Берган нарсасини тортиб олади. Жамлаган нарсасини парчалаб юборади. Албатта,

замонни айланиши бор. Ана шу айланишидан сен четлаб ўтолмайсан.

شعر:

إِنَّ الزَّمَانَ وَإِنْ أَلَا
وَتَبَاتُهُ الْمُتَحَرِّكَ
نَ لِأَهْلِهِ لِمُخَاشِنُ
تُ كَأَنَّهِنَّ سَوَاكِرُ

Шеър:

Албатта, замон гарчи у ўз аҳлига мулойим бўлса ҳам, кўполлик қилувчидир.

Дунёни ҳаракатли исёни гўё тинч тургандек.

إِنْتَهَزَ فُرْصَةَ مُكْنَتِكَ بِعَرَضِ الصَّنَائِعِ لِتَكُونَ لَكَ دُخْرًا فِي النَّوَائِبِ وَخَلْفًا فِي الْعَوَاقِبِ وَلَا يُلْهَكَ
اسْتِكْفَاؤُكَ عَنِ الاسْتِظْهَارِ وَلَا يَمْنَعُكَ اسْتِغْنَاؤُكَ عَنِ الاسْتِكْتَارِ

Сенга имкон берилган фурсатни яхшиликларни мақсад қилиш билан ғанимат билгин. Токи мусибатли кунларингда сен учун захира бўлсин ва оқибатларда сенга ўринбосар бўлиб қолсин. Етарли деб билмоғинг ёрдам талаб қилишдан чалғитиб қўймасин. Беҳожатлигинг эса яхшиликни кўпайтиришдан ман қилмасин.

المرءُ ابنُ يَوْمِهِ فَلْيَنْتَبِهْ مِنْ نَوْمِهِ

Киши ўз кунининг ўғлидир, бас, уйқусидан уйғонсин.

شعر:

تَنَفَّكَ تَسْمَعُ مَا حَيِّتَ
وَالمرءُ قَدْ يَرِجُو الرِّجَا
بِهَالِكٍ حَتَّى تَكُونَهُ
ءِ مُؤَمَّلًا وَالْمَوْتُ دُونَهُ

Шеър:

Модомики ҳаёт экансан ҳалок бўлгувчи ўзинг эмас экансан ҳалок бўлаётганларни эшитаверасан. Киши баъзида умидвор ҳолида орзу-умид қиладию, ҳолбуки ўлим унинг қаршисида бўлади.

مَنْ كَفَّ نَفْسَهُ عَنِ الْقَيْحِ أَمِنَ مِنْ وَجَلِهِ، وَمَنْ قَبَضَ يَدَهُ عَنِ الْإِسَاءَةِ سَلِمَ مِنْ زَلَلِهِ وَمَنْ تَطَاوَلَ بِالْقُدْرَةِ عَقَلَ وَهُوَ مَطْلُوبٌ، وَأَمِنَ وَهُوَ مَسْلُوبٌ

Ким ўзини қабоҳатдан тўхтатса, қўрқувдан омонда бўлади. Ким қўлини ёмонлик қилишдан тийса, тойилишидан омонда бўлади. Ким куч-қудрати ила таҳдид қилса, талаб қилинувчи ҳолида ғафлатда қолибди ва тортиб олинувчи ҳолида хотиржам бўлади.

بِاعْتِزَالِكَ لِلشَّرِّ يَعْتَزِلُكَ الضَّالُّونَ وَبِالتَّصَفِّةِ يَكْثُرُ الْوَاصِلُونَ

Ёмонликдан четланишинг билан адашганлар сендан четлашади. Инсоф қилишлик билан борди-келди қилувчилар кўпаяди.

لَا تَعْتَرَّ بِالْأَمَلِ وَلَا تَسْتَكْبِرِ الْعَمَلِ وَلَا تُلْهَكِ الدُّنْيَا بِعُرُورِهَا تَفَعَّ فِي هَفَوَاتِ شُرُورِهَا

Сен орзуга алданиб қолма. Яхши амални кўп санама. Дунё ўзини алдовлари билан сени чалғитиб қўймасин. Акс ҳолда дунёнинг ёмон хатоларига тушиб қоласан.

Шеър:

أَنْتَ نِعْمَ الْمَتَاعُ لَوْ كُنْتَ تَبْقَى
لَيْسَ فِيمَا بَدَا لَنَا مِنْكَ عَيْبٌ
غَيْرَ أَنْ لَا بَقَاءَ لِلْإِنْسَانِ
عَابَهُ النَّاسُ غَيْرَ أَنَّكَ فَإِنْ

Шеър:

Агар боқий қолсанг, сен қандай ҳам яхши матосан.

Лекин инсон учун боқийлик йўқ.

Бизга сен томондан одамлар айблайдиган бирор айб кўринмади.

Лекин айб шуки, сен йўқ бўлиб кетувчисан.

مُخَالَطَةُ الْجَاهِلِ أَضْرٌ مِنَ السَّمِّ وَأَنْفَعُ مِنَ السَّهْمِ

Нодонга аралашиш, заҳардан ҳам зарарлироқ ва найзадан ҳам ўткирроқдир.

يَضْعُفُ الْجَاهِلُ إِنْ تُورِكَ وَيَقْوَى إِنْ شُورِكَ

Нодонни тарк этилса, заифлашади, агар шерик бўлинса, кучаяди.

قِيلَ: فِي بَعْضِ كُتُبِ عَن بَنِي إِسْرَائِيلَ: أَبْعُدْ عَنِ الْجَاهِلِ إِنْ طَلَبْتَ الرَّاحَةَ، فَإِنَّ حَمْلَ الرَّمْلِ وَالْحَدِيدِ
أَسْهَلُ مِنَ الْمَثْوَى مَعَ الرَّجُلِ الْجَاهِلِ، وَضَرُّ الشَّرِّ لَأَنَّ قَانُونَ الشَّرِّ مَعْلُومٌ وَقَانُونَ
الْجَاهِلِ غَيْرُ مَعْلُومٍ

Бани Исроилнинг баъзи китобларида айтилган нарса шуки: Агар роҳатни талаб қилсанг, жоҳилдан узоқ бўл. Чунки тош ва темирларни кўтариш жоҳил одам билан бирга бўлишдан осонроқдир. Жоҳилнинг зарари ёмонликни зараридан кўра умумийроқдир, чунки ёмонликни қонуни маълумдир, жоҳилнинг қонуни эса номаълумдир.

لِكُلِّ شَيْءٍ أُبَابٌ، وَأُبَابُ النُّفُوسِ الْأَلْبَابُ

Ҳар-бир нарсанинг мағзи бор. Нафсларнинг мағзи эса ақллардир.

وَقَالَ حَكِيمٌ: مُخَالَطَةُ الْأَشْرَارِ مِنْ أَعْظَمِ الْأَخْطَارِ

Донишманд деди: “Ёмонлар билан аралашиб юриш, хатарларнинг энг улканидир”.

مَنْ قَضَيْتَ وَاجِبَهُ أَمِنْتَ جَانِبَهُ

Кимнинг вазифасини адо қилсанг, унинг ёнида омонда яшайсан.

لَيْسَ يَكْفِيكَ مَنْ لَمْ تَكْفِهِ

Сен унга етарли бўлмаган киши, сенга етарли эмасдир.

لَيْسَ جَزَاءُ مَنْ سَرَّكَ أَنْ تَسُوَّهُ

Сени хурсанд қилган кишининг мукофоти, сен унга ёмонлик қилмаслигингдир.

مَنْ حَسَنَ وَدَادُهُ قَبِحَ اسْتَفْسَادُهُ

Кимнинг дўстлиги чиройли бўлса, уни бузиш хунук бўлади.

مَنْ يَخُنْ يَهُنْ

Ким хиёнат қилса, хор бўлади.

الْعَجْزُ نَائِمٌ وَالْحَزْمُ يَفْطَانُ

Ожизлик ухловчидир, эҳтиёткорлик уйғоқдир.

مَنْ لَمْ يَلْزَمْ نَفْسَهُ حَقَّكَ لَا تُلْزِمِ نَفْسَكَ حَقَّهُ

Ким ўзига сени ҳаққингни лозим тутмаса, сен ҳам ўзинга уни ҳаққини лозим тутмагин.

لِكُلِّ بِنَاءٍ أُسٌّ وَلِكُلِّ تُرَابٍ عَرْسٌ

Ҳар бир бинонинг асоси бор. Ҳар бир тупроқнинг экини бор.

لَا خَيْرَ فِي مُعِينٍ مُهِينٍ وَلَا فِي صَدِيقٍ ضَنِينٍ

Хорлаб ёрдам берувчида ва зикна дўстда яхшилик йўқдир.

كَثْرَةُ النَّصْحِ تَحْمِلُ عَلَى سُوءِ الظَّنِّ

Насихатни кўпайтириш ёмон гумон қилишга ундаб кўяди.

مَنْ ضَعَفَ الْأَمْرَ إِعْلَانُهُ قَبْلَ إِحْكَامِهِ

Ишни мустаҳкам қилмасдан эълон қилиш, ишнинг заифлигидандир.

الْوَاقِيَةُ خَيْرٌ مِنَ الرَّاقِيَةِ

Сақланувчи дам солдирувчидан яхшироқдир.

مَنْ بَسَطَهُ الْإِذْلَالُ قَبَضَهُ الْإِذْلَالُ

Кимни ўзини эркин тутиш хурсанд қилса, хорлик тутиб олади.

إِذَا زَادَكَ الصَّدِيقُ إِقْبَالًا زَدَهُ إِجْلَالًا

Дўстинг сенга юзланишни кўпайтирса, сен ҳам уни улуғлашни кўпайтиргин.

شعر:

فَرِيمًا أَوْرَثَ الْإِذْلَالَ إِذْلَالًا	إِنَّ قَرَّبُوكَ فَلَا تَأْمَنُ بَعَادَهُمْ
يُعَوِّضُونَكَ بِالْإِدْبَارِ إِقْبَالًا	وَإِنَّ جَفْوَكَ فَلَا تَيَأْسُ لِعَلَّهُمْ
قَدْ يُحَدِّثُ اللَّهُ بَعْدَ الْحَالِ أَحْوَالَ	وَالْأَمْنُ وَالْيَأْسُ لَا تَسْلُكُ طَرِيقَهُمَا
قَالَتْ لَكَ النَّفْسُ مَاتَ الْهَجْرُ قُلْ لَا لَا	وَإِنْ وَاحِشَ الصُّدُودَ إِذَا مَا وَاصَلُوكَ وَإِنْ

Шеър:

Агар улар сени ўзларига яқинлаштирсалар, қайта узоқлаштиришларидан хотиржам бўлма.

Чунки кўпинча ўзини эркин ҳис қилиш, хорликни мерос қилади.

Агар сенга жафо қилсалар, ноумид бўлма.

Шояд улар сенга юз ўгиришликни ўрнига юзланиб қолсалар.

Хотиржамлик ва ноумидлик йўлидан юрма.

Гоҳида Аллоҳ бир ҳолатдан кейин бошқача ҳолатларни пайдо қилади.

Агар улар борди-келди қилсалар, юз ўгиришларидан кўрқгин.

Нафс сенга ҳижрон ўлди деса, сен “йўқ, йўқ” деб айтгин.

لا تقم برنع مُنتقمٍ

Ўч олувчи гуруҳни турғизиб юборма.

أَتَعِبَ قَدَمَكَ فُكَمْ تَعِبَ قَدَمُكَ

Қадимингни толиқтир. Шунда қадаминг чарчаган ҳолида жим туришга мажбур бўлур.

مَنْ أَحَبَّ الشَّهَوَاتِ أَبْغَضَ نَفْسَهُ

Ким кўнгил-хоҳиш истакларини яхши кўрса, ўзини ёмон кўрибди.

أَحَقُّ النَّاسِ بِالنَّفْعِ وَبِالصَّنِيعَةِ الشُّكُورُ وَبِالْمَنْعِ الْكُفُورُ

Инсонларнинг ичидан фойда етказиш ва яхшилик қилишга энг ҳақлиси, раҳмат айтиб миннатдор бўлувчидир. Ман этмоққа лойиқроғи эса неъмат инкор қилувчидир.

لَنْ يَنْصَحَكَ مَنْ عَشَّ نَفْسَهُ وَلَنْ يَنْفَعَكَ مَنْ ضَرَّهَا

Ўзини алдаган киши сенга ҳечам самимий бўлмайди. Ўзига зарар келтирган киши сенга ҳеч манфаат келтирмайди.

بَعِيدٌ مِمَّنْ أَسْقَطَ حَقَّ نَفْسِهِ أَنْ يَقُومَ بِحَقِّ غَيْرِهِ وَصَعُبٌ عَلَى مَنْ أَلْفَ إِسْقَاطِ الْحُقُوقِ التَّكْلِفُ أَنْ

يُحَوَّلَ عَنْهُ

Ўзини ҳаққини паймол қилган кимса томонидан ўзгаларни ҳаққини адо этиши воқеъликдан узоқ бир ҳолатдир. Бўйнидаги ҳақларни паймол қилишга одатланган кимса эса мана шу одатидан четланмоғи узоқдир.

دُوَ الْمُرُوءَةِ يَرْتَفِعُ وَتَارِكُهَا يَهْبِطُ

Одамгарчилиги бор кимса баланд даражага юксалади. Уни тарк этувчи эса пастга қулайди.

الارتقاء صعبٌ والانهطاطُ هينٌ كالحجرِ الثَّقِيلِ رَفْعُهُ عَسِيرٌ وَحَطُّهُ يَسِيرٌ

Юқорига кўтарилиш қийин, шўнғиш осон. Бу, худди оғир тошга ўхшайди: уни кўтариш қийин ва ташлаш осон.

هَدَّبَ نَفْسَكَ مِنَ الدَّنَسِ تَتَهَدَّبُ جَمِيعُ أَتْبَاعِكَ، وَنَزَّ نَفْسَكَ عَنِ الطَّمَعِ يَتَنَزَّهُ جَمِيعُ خُلَفَائِكَ

Ўзингни ифлосликдан покла, шунда сенга эргашганларни ҳаммаси покланадилар. Ўзингни тамагирликдан тозала, шунда барча шерикларинг покиза бўлади.

مَا زَانَكَ مَا أَضَاعَ زَمَانَكَ وَلَا شَانَكَ مَا أَصْلَحَ شَأْنَكَ

Замонингни йўқ қилган нарса сени зийнатламабди. Ишларингни ислоҳ қилган нарса эса сени айбламабди.

الأقدارُ إذا انْقَضَتْ، كالكواكبِ إذا انْقَضَتْ

Қачонки қадарлар ниҳоясига етса, бамисоли қулаб тушаётган юлдузлардек бўлади.

إخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ عَلا، وَوَطِّئْ كَنَفَكَ لِمَنْ دَنَا، وَتَجَافَ الْكِبَرَ تَمَلِّكُ مِنَ الْقُلُوبِ مَوَدَّتَهَا، وَمِنْ

النُّفُوسِ مُسَاعَدَتَهَا

Улуғларга қанотингни ёз. Сенга яқинлашганларга эса ён томонингни тушир. Кибрдан четлансанг, қалблардан мухаббатга, одамлардан эса ёрдамга эга бўласан.

كُنْ صَبُورًا فِي الشَّدَّةِ، شَكُورًا فِي النِّعْمَةِ

Қаттиқ қийинчилик пайтда сабрли, нозу неъматлар пайтида эса шукур қилувчи бўл.

لا تُبْطِرْكَ السَّرَّاءُ، وَلَا تُدْهِشْكَ الضَّرَّاءُ، لِتَتَّكَفَأَ أَحْوَالُكَ وَتَعْتَدِلَ خِصَالُكَ فَتَسْلَمَ مِنْ طَيْشِ النَّظَرِ
وَسَكْرَةِ الْبَطْرِ

Ҳолатларинг текис бўлиши ва ҳислатларинг мўътадил бўлиши учун хурсандчиликлар сени такаббур қилиб қўймасин, зарарлар эса сени қўрқувга солиб қўймасин. Шунда сен енгилтакликдан ва кибр мастлигидан омонда бўласан.

كُنْ لِلشَّهَوَاتِ عَزُوفًا تَنْفَكُ مِنْ أَسْرِهَا، فَمَنْ فَهَرَّتْهُ الشَّهْوَةُ كَانَ عَبْدًا لَهَا، وَمَنْ اسْتَعْبَدَتْهُ الشَّهْوَةُ ذَلَّ

بِهَا

Кўнгил хоҳиш истақларига нафратланувчи бўлсанг, уларга асир тушишдан озод бўласан. Чунки кимнинг устидан шаҳват ғолиб бўлса, у шаҳватга қул бўлади. Кимнинг шаҳват қул қилиб олган бўлса, у шаҳват ила хор бўлади.

كُنْ بِالرِّمَانِ حَبِيرًا تَسْلَمُ مِنْ عَثْرَتِهِ، فَإِنَّ الْعُرُورَ بِهِ مُرْدٍ، وَقَدِّمَ لِمَعَادِكَ مَا تُحِبُّ أَنْ تَرَاهُ هُنَاكَ فَلَنْ تَجِدَ
إِلَّا مَا قَدَّمْتَ وَلَنْ تُجَازِيَ إِلَّا بِمَا صَنَعْتَ وَاسْتَقْبَلْ مِنَ الدُّنْيَا تَنَلْ عِرًّا فَلَنْ يَذَلَّ إِلَّا صَاحِبُهَا وَلَنْ يَحْزَنَ إِلَّا
طَالِبُهَا

Замондан хабардор бўлсанг, тойилишдан омонда бўласан. Чунки замонга алданган одам бахтсиздир. Охиратинг учун ўша ерда кўришни яхши кўрган нарсангни жўнат. Чунки сен фақат тақдим қилган нарсангни топасан ва қилган нарсаларинг ила жазоланасан. Дунёдан камайтирсанг,

азизликка етасан. Дунёни дўсти хор бўлади. Фақат дунёни талаб қилувчи эса хафа бўлади.

إِذَا كَانَتِ الدُّنْيَا عَدَاوَةً فَمَا مُوجِبُ الطَّمَأِينَةِ إِلَيْهَا، وَإِذَا كَانَتِ الْأَشْيَاءُ غَيْرَ دَائِمَةٍ فَفِيمَ الشُّرُورِ بِهَا

Агар дунё хиёнаткор бўлса, унга хотиржам бўлишга ундовчи нарса нима? Агар нарсалар доимий бўлмайдиган бўлса, бу билан шод юриш нима?

الْقَلْبُ الْعَلِيلُ يَمِيلُ إِلَى الْأَبَاطِيلِ

Касал қалб ботил нарсаларга мойил бўлади.

مَنْ أَشْرَفَ الْأَخْلَاقِ صَيَانَةُ النَّفْسِ عَنِ النَّفَاقِ

Нафсни нифокдан сақлаш, хулқларнинг энг афзалидир.

تَقْرِبُ السُّفُلِ يُزِيلُ الدُّوَلَ

Пасткашларни яқинлаштириш, давлатларни йўқ қилишдир.

الْحَزْمُ أَسَدُ الْأَرْءِ وَالْعَفْلَةُ أَضْرُ مِنَ الْأَعْدَاءِ

Эҳтиёткорлик фикрларни энг тўғрисида. Гафлат эса душманлардан кўра зарарлироқдир.

بِالْإِسَاءَةِ يَفُوتُ الْمُرَادُ وَبِالْعَدْلِ تُعَمَّرُ الْبِلَادُ وَتُسْتَمَالُ الْعِبَادُ

Ёмонлик билан мурод-мақсад йўқ бўлади, адолат ила эса шаҳарлар ободонлаштириб, одамлар мойил қилинади.

بِالظُّلْمِ يُزُولُ الْمُلْكُ وَبِاللُّطْفِ تُقْتَنَصُ الْأُسُودُ وَيَحْصُلُ كُلُّ مَقْصُودٍ

Зулм ила мулку давлат кетар. Мулойимлик ила шерлар овланиб, ҳар бир мақсад ҳосил бўлар.

لَيْسَ الْوَهْمُ كَالْفَهْمِ وَلَا الْحَبْرُ كَالْعِيَانِ

Тўқима нарса фаҳм каби эмас, хабар эса кўз билан кўришлик каби эмас.

طَهَّرْ نَفْسَكَ مِنَ الْبَغْيِ وَأَزِجْ مِنْ قَلْبِكَ الْكِبْرَ وَاجْتَذِبِ الْقُلُوبَ بِالِاسْتِعْطَافِ وَاسْتَجِلِ النُّفُوسَ

بِالْإِنْصَافِ

Зулм қилишдан ўзингни пок тут. Қалбингдан эса кибрни бартараф қил. Қалбларни мулойимлик ила ўзингга торт. Одамларни эса инсоф ила ўзинга мойил қил.

إِخْذِرْ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَتَوَقَّهَا وَرَقِّ لَهَا إِنْ وَاجَهَكَ بِهَا وَلَا تَبِعْتِكَ الْعِزَّةَ عَلَى الْبَطْشِ فَتَزْدَادَ يَبْطُشَكَ

ظُلْمًا وَبِعِزَّتِكَ بَغْيًا وَحَسْبُكَ مَنْصُورًا مَنْ كَانَ اللَّهُ نَاصِرَهُ

Мазлумни дуосидан эҳтиёт бўлиб, сақлан. Агар сенга дуоси билан юзланса, дуоси учун чорасини қилиб қўй. Ғолиблик сени куч ишлатишга ундамасин. Акс ҳолда куч ишлатиш ила зулмда ва ғолиблик ила исенда ҳаддан ошган бўласан. Кимнинг ёрдамчиси Аллоҳ бўлса, ғолиблик жиҳатидан етарлидир.

وَقَالَ أَحَدُ الْحُكَمَاءِ يَنْصَحُ صَدِيقًا لَهُ: إِعْلَمْ يَا أَخِي أَنَّ الدُّنْيَا دَارُ فَنَاءٍ وَزَوَالٍ وَبِهَذَا حَكَمَ الْمَوْلَى عَزَّ

إِسْمُهُ عَلَى كُلِّ حَيٍّ وَأَدَّنَ بِالرَّحِيلِ مِنْهَا وَالْإِنْتِقَالَ وَقَضَى بِالْمَوْتِ عَلَى الْكَبِيرِ وَالصَّغِيرِ وَقَدَّرَ بِالْفَوْتِ عَلَى

المأمور والأمين وصيرها دار هوم وأكدار ومتاعب وأخطار ومصائب وأحزان ونوائب متواليه على توالي الزمان لا تبق مع واحد على حالة ولا تخلو دائما من الاستحالة إن حلت انحلت أو هنت أو هنت وإن كست أو كست أو جلت أو جلت فبا لها من دنيا غدارة عرارة خوانة مكاره تعر الأمير حتى يظن أنها تدوم له وتخادعه وتضحك عليه لتجندله وتبلغه مهما يهوى ويريد وما يروم وما يدري أنها على إضراره عازمة وأنها حوله بالحوادث حائمة وأنها في كل يوم تحاول على هلاكه وفي كل وقت وساعة تساومه الردى وتنصب له أشراكه وتظهر للمعزور أنها صديقه له وهي فتانة فتاة

Донишмандлардан бири дўстига насихат қилиб деди: “Дўстим, албатта, дунё фоний ва йўқ бўлувчи диёр эканлигини билгин! Исми улуғ бўлган Зот ҳар-бир тирик жонзотга мана шундай ҳукм қилди ва дунёдан жўнаб, кўчиб кетишлик хабарини берди. Каттага ҳам, қичикка ҳам ўлимни ҳукм қилди. Ишчига ҳам, бошлиққа ҳам ўтиб кетишликни тақдир қилди ва Аллоҳ бу дунёни замонни ўтишига биноан ғам-ташвишлар, хираликлар, қийинчиликлар, хатарлар, мусибатлар, ҳафагарчиликлар ва узлуксиз фалокатлар диёрига айлантириб қўйди. Дунё бирор одамга бир ҳолатда қолмайди. Дунё доим ўзгариб туради. Агар дунё келса, ечилиб кетади ёки бир кишига қараб юрса, уни заифлаштиради. Агар бировни кийинтирса, арзимас қилиб қўяди. Узоқлашса, қўрқитади. Бу дунё нақадар хиёнаткор, алдоқчи, хоин ва маккор бўлмаса. Амирни алдаб қўяди. Ҳатто у дунё абадий деб ўйлайди. Дунё амирни тахтидан қулатиш учун алдаб, унинг устидан кулади. Амир ўзи истаётган, ирода қилиб, интилаётган нарсага уни етказиш учун ҳам дунё устидан кулади. Дунё амирга зарар беришни мақсад қилиб қўйгани ва уни атрофида бир қанча ҳодисалар айланиб юришини ва ҳар куни уни ҳалок қилишни хоҳлаётганини ва ҳар бир вақт ва соатда ўлим у билан савдолашаётганини ва унга тузоқларни ўрнатиб қўяётганини билмайди. Бу дунё ғурурга кетган одамга дўст эканини изҳор қилади. Ваҳоланки, дунё фитнага солиб, вайрон қилувчидир.

فَبَيْنَمَا الْأَمِيرُ فِي دَوْلَتِهِ وَالْعَزِيزُ فِي عِزَّتِهِ وَالْحَاكِمُ فِي سَطْوَةِ حُكْمِهِ وَالْمَلِكُ فِي قُوَّةِ عِزِّهِ إِذْ هِيَ هَجَمَتْ عَلَيْهِ بِالْحَوَادِثِ وَأَوْصَلَتْهُ الْمَصَائِبَ وَالنَّوَابِ وَلَا تُبَالِي مَنْ أَجْنَادُهُ وَلَا مِنْ عَشْرَاتِ الْمُحَدِّقِينَ بِهِ وَلَا تَسْتَحِي مِنْ أَحْبَابِهِ وَهُمْ حَوْلَهُ جُلُوسٌ وَلَا تُرَاعِي لِكَثْرَةِ الْحَادِمِينَ إِلَيْهِ وَعَصَبَةِ الْعَبِيدِ الْوَاقِفِينَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا تَكْرَمُ لِأَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَالَّذِينَ يَأْلِفُونَهُ مِنْ أَحْبَابِهِ وَهُمْ بِهَا مَسْرُورُونَ

Амирлар мулку давлатли бўлиб, қудратли одамлар иззатда бўлиб, ҳокимлар ҳукмдорлигида бўлиб ва подшоҳлар кучли бўлиб турган пайтларида бирдан дунё уларга турли хил ҳодисалар билан ҳужумга ўтади ва уларга мусибат ва фалокатлар етказди. Дунё, подшоҳ аскарларига ва унга кўз тикиб турган қариндошларига ҳам қараб ўтирмайди. Дунё подшоҳни яхши кўрган кимсаларидан уялиб ўтирмайди, ваҳоланки, улар уни атрофида ўтирар эдилар. Дунё подшоҳларни хизматкорларига ҳам, уларни олдида хизматига шай бўлиб турган қуллар жамоасига ҳам риоя қилмайди. Дунё дўстларини ҳурматини ҳам жойига қўймайди. Унга дўст бўлиб турган яқинлари у билан хурсанд бўлсалар ҳам дунёдан маҳрум бўлиб қолаверади.

فَمَا تَرَاهَا إِلَّا هَدَمَتْ جِدَارَهُ وَأَخْرَبَتْ بَيْتَهُ وَقَلَقَتْ نِسَاءَهُ وَسَلَبَتْ قَرَارَهُ وَنَزَعَتْ رُوحَهُ مِنْ جَسَدِهِ وَأَخْرَجَتْهُ فَارِعًا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ كَانَ مَالِكُهُ فِي قَبْضَةِ يَدِهِ وَأَوْرَثَتْهُ الْحَسْرَةَ عَلَى مَالِهِ وَأَوْلَادِهِ فَيَبْهُتُ وَيَنْدَهَشُ وَيَخْتَارُ فِي عَقْلِهِ وَفِكْرَتِهِ وَيُدْكِرُهَا وَفَاءَهَا لَهُ فَلَا يَرِي مِنْهَا غَيْرَ الْإِعْرَاضِ وَالْإِدْبَارِ يَصِيحُ وَيَسْتَعِيثُ فَلَا يَجِدُ مَنْ يَغِيثُ وَأَعَزُّ أَصْحَابِهِ يُسَلِّمُهُ لِلْمَوْتِ يَسْرِعُ أَهْلُهُ وَخُدَّامُهُ وَأَوْلَادُهُ لِلْمُؤَارَاةِ فِي مَتَاعِهِ

Подшоҳ ва амирлар, деворларни бузганини, уйларини харобага айлантирганини, аёлларни тўзитиб ташлаганини, қарорни инкор қилганини, танасидан руҳини суғуриб ташлаганини, уларни ўзлари эгалик қилган ҳар бир нарсдан бўм-бўш қилиб чиқараётганини ва молига ва бола-чақаларига хасрату надоматни мерос қилиб қолдираётганини кўрасан.

Бас, у лол қолиб, даҳшатга тушади ҳамда ақли ва фикри хусусида ҳайрон бўлади. Дунё уларга қилган вафосини эслатмоқчи бўладилар. Ундан юз ўгиришлик ва қийинчиликдан бошқа нарсани кўрмайди. Улар дунёни, юз ўгириши ва четланишидан бошқа нарсани кўрмайдилар. Улар қичқириб, ёрдамга чақирадилар, лекин ёрдам берадиган одамни топа олмайдилар. Унинг энг яқин дўстлари ўлимга топширишади. Ўлгандан кейин оила-аъзолари, хизматкорлари ва бола-чақалари мол-дунёсини мерос қилиб олишга шошиладилар.

وَلَا يَنْفَعُهُ فِي هَذَا الْحَادِثِ أَعْرُ أَصْحَابِهِ، وَلَا أَحَدٌ يَقْدِرُ يَرُدُّ عَنْهُ مُصَابَهُ الَّذِي جَرَى لَهُ، وَالَّذِي كَانَ يَظْهَرُ لَهُ أَنَّهُ أَعْرُ مِنْ أَبِيهِ وَأَشْفَقُ مِنْ أُمِّهِ فَيَنْدَمُ عَلَيْهِ حَدَّ النَّدَمِ وَلَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ وَيَصِيرُ إِلَى الْمَقَابِرِ رَمَةً مِنَ الرَّمَمِ وَبَعْدَ ذَلِكَ يُحَاسِبُ عَلَى النَّقِيرِ وَالْقَطْمِيرِ وَذَلِكَ الْجَمْعُ لَا يَنْفَعُهُ مِنْهُ لَا قَلِيلٌ وَلَا كَثِيرٌ وَيَقْتَسِمُ أَعْدَاءُهُ أَمْوَالَهُ وَعِيَالَهُ تَتَزَوَّجُ وَيَنْسَاهُ جَمِيعَ النَّاسِ وَالَّذِينَ يَأْخُذُونَ أَمْوَالَهُ لَا يَتَرَحَّمُونَ عَلَيْهِ وَلَا يَحْصُلُ بَعْدَ تِلْكَ الدَّوْلَةِ وَكَثْرَةَ الْأَمْوَالِ إِلَّا عَلَى الْوَبَالِ وَالْحُسْرَانِ

Мана шу ҳолатда энг азиз дўстлари ҳам фойда бера олмайдилар. Унда содир бўлган мусибатларни қайтаришга бирор киши қодир бўла олмайди. Албатта, унга отасидан азизроқ ва онасидан ҳам меҳрибонроқ қилиб кўрсатаётган кимсалар унинг устида ниҳоятда қаттиқ надомат қиладилар. Аммо унга ҳеч ким фойда бермайди. Шунда у қабрларга чириган суюклардан бири бўлиб кетади. Сўнг (хурмо дарахтининг ариқчаси ва хурмо мевасини данагидан ажратиб турадиган парда каби) арзимас саналган нарсалардан ҳисоб-китоб қилинади. Жамлаган нарсаларидан на ози, на кўпи фойда бермайди. Душманлари мол-дунёсини тақсимлаб оладилар. Аёллари эса турмушга чиқадилар ва уни барча одамлар унутадилар. Мол-дунёсини олган кимсалар раҳм ҳам қилмайдилар. Давлати ва мол-дунёсини кўплигидан фақат балолар ва ҳасрат-надоматларга эришади.

وَاعْلَمَ يَا أَخِي أَنَّ هَكَذَا حَالُ الدُّنْيَا فِي كُلِّ الدَّهْرِ وَمَنْ يَظُنُّ أَنَّ الحَوَادِثَ لَا تَأْتِي عَلَيْهِ فَهُوَ مَجْنُونٌ

مغرورٌ

Эй биродарим, албатта ҳар бир замонда дунёни ҳолати мана шундайлигини билгин. Ким, ҳодисалар унга келмайди деб ўйласа, бас, у алданиб қолган жиннидир.

وَاعْلَمَ أَيْضًا أَنَّ النَّصِيحَةَ مِنَ الإِيمَانِ وَكَمَا يَدِينُ الفَتَى يُدَانُ

Ва яна бигинки, албатта насиҳат иймондандир. Йигит қилмишига яраша жазоланур.

فَارْجِعْ إِلَى نَفْسِكَ وَحَاسِبْهَا قَبْلَ أَنْ يَطُولَ عَلَيْكَ الحِسَابُ، وَتَيَقِّظِ اليَوْمَ قَبْلَ تَعَدُّرِ المَتَابِ فَالليلَةُ حُبْلَى وَكَأَنَّكَ بِهَا وَقَدْ وُلِدَتِ العَجَائِبُ وَمَنْ لَمْ يَتَفَكَّرْ بالعَوَاقِبِ مَا لَهُ فِي الدَّهْرِ صَاحِبٌ، وَعَمَا قَرِيبٍ يَظْهَرُ الأَمْرُ وَيُنْكَسِرُ الظُّهْرُ وَيُجُونَ الدَّهْرُ وَيَنْفَقُ الصَّبْرُ وَيَنْدُمُ الرَّجُلُ حَيْثُ لَا يَنْفَعُهُ النَّدْمُ وَيَعْمَى البَصْرُ مِنَ الكَرْبِ وَزَلَّةِ القَدَمِ فَانْفَعْ نَفْسَكَ وَأَنْقِذْهَا مِنَ المَهَالِكِ لِأَنَّكَ اليَوْمَ لَذَلِكَ مَا لِكَ وَعِنْدَ هِجُومِ الحَوَادِثِ مَا يُمَكِّنُكَ ذَلِكَ فَالْعَلَّكَ تَعَبَّرُ وَتَتَفَكَّرُ وَتَرْجِعُ إِلَى نَفْسِكَ وَتَتَدَبَّرُ فَبَاعِدْ نَفْسَكَ مِنَ الضَّرْرِ

Биродарим, ўзинга қайт. Ҳисоб-китоб сенга узун бўлишидан илгари бир ўзингни сарҳисоб қилиб ол. Тавба қилишни имкони бўлмасдан олдин уйғонгин. Чунки кечалар ҳомиладордир. Гўё сен кечалар билансан. Ҳолбуки, кеча турли хил ажойиботларни туғади. Ким оқибатларни тафаккур қилмаса, у учун замонда бирон дўст йўқдир. Яқинда ишлар юзага чиқади, беллар синади, замон хиёнат қилади, сабр тугайди. Кишилар надомат фойда бермайдиган жойда надомат қиладилар. Хиралик ва қадамларни қоқилишидан кўзлар кўр бўлади. Сен ўзинга манфаат етказиб, ҳалокатлардан қутилиб қол. Чунки сен буларни қилишга қодирсан. Ҳодисалар сенга хужум қилиб қолса, бу нарсалар сенга мумкин бўлмайди. Шоядки ибрат олсанг, фикр қилиб

қайтсанг ва уни тадаббур қилсанг. Демак, нафсингни зарардан узоқлаштиргин.

وَتَأْمَلْ إِشَارَاتٍ فِيهَا عِبْرَةٌ لِمَنِ اعْتَبَرَ، فَلَعَلَّكَ تَنْجُو مِنَ الْخَطَرِ وَإِذَا كَانَ لَا يَنْفَعُ حَذْرٌ مِنْ قَدَرٍ، إِذَا نَزَلَ الْقَضَاءُ عَمِّي الْبَصْرُ، فَاسْتَفِ بِمَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِهِ عَلَيْكَ، وَأَقْنَعْ بِمَا وَصَلَ مِنَ النِّعَمِ إِلَيْكَ، الْقِنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى وَالْحِرْصُ كَمْ أَنْبَتَ مِنَ الذَّلِّ غَصْنًا، وَلَا تَطْلُبِ الزِّيَادَةَ بِالْمَالِ لِأَنَّهَ كَالْمَاءِ الَّذِي فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ سُدَّتْ مَسَارِيهَ، وَإِذْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مَنَفَعًا يَخْرُجُ مِنْهُ غَرَقَ بِهِ صَاحِبُهُ

Ибратланган киши учун ибрат бўладиган ишораларни чуқур ўйлаб кўр. Қадардан сақланиш фойда қилмайдиган жойда шояд сен хатарлардан қутулиб қолсанг. Аллоҳни ҳукми тушса, кўзлар кўр бўлади. Аллоҳ сенга тортиқ қилган неъматлар ила кифоялан. Етиб келган нозу-неъматларга эса қаноат қил. Чунки қаноат туганмас бойликдир. Очкўзлик хорлик шохларини ўстиради. Сен эса молу дунёнинг кўпини сўрама. Чунки, молу дунё бир уйда суви оқиб-чикиб кетиши тўсилган сув кабидир. Агар сув уйдан чикиб кетадиган йўл топа олмаса, очкўз киши сувга ғарқ бўлувчидир.

أَمَّا تَعْلَمُ أَنَّ الدُّنْيَا قَلِيلَةٌ الْوَفَاءِ سَرِيعَةُ الْإِنْقِلَابِ وَالْجَفَاءِ، حَالُهَا حِسَابٌ وَحَرَامُهَا عِقَابٌ لَا تَخْلُو أَبَدًا مِنَ الْأَكْدَارِ، وَلَا تَحْصُلُ إِلَّا بِالْمَتَاعِ وَالْأَخْطَارِ، وَالْعَاقِلُ مَنْ قَدَّ رَفْضَهَا وَأَقْبَلَ عَلَى صَالِحِ أَعْمَالِهِ، وَلَا يَغْتَرُّ بِمَنْصَبِهِ وَلَا بِمَالِهِ

Дунёнинг вафоси озлиги, ўзгариши ва жафоси тезлигини билмайсанми? Унинг ҳалоли ҳисобли, ҳароми эса азоблидир. Дунё хафагарчиликлардан холи бўлмайди. Фақатгина қийинчилик ва хатарлар орқали уни кўлга киритасан. Дунёни тарк қилиб, яхши амалларга юзланган ва ўзининг мансаби ва моли билан мағрурланмаган одам оқил кимсадир.

النِّعَمُ وَإِنْ كَانَتْ زَائِدَةً لَكِنَّهَا لَا مَحَالَةَ زَائِلَةٌ، وَالسُّرُورُ بِالنِّعَمِ إِذَا أَقْبَلْتَ يُعْقِبُهُ الْحُزْنُ عَلَيْهَا إِذَا أُذْبِرَتْ، وَعَلَى قَدْرِ السُّرُورِ تَكُونُ الْأَحْزَانُ، وَالْعَاقِلُ مَنْ رَاقَبَ حَوَادِثَ الزَّمَانِ، وَمَنْ بَلَغَ غَايَةَ مَا يُحِبُّ وَقَعَ فِي غَايَةِ مَا يَكْرَهُ، فَدَارَكَ نَفْسَكَ قَبْلَ أَنْ تَمُوتَ وَاعْتَنِمَ عُمْرَكَ قَبْلَ أَنْ يَفُوتَ، فَمَا كُلُّ حِينٍ يُدْرِكُ الْمَرْءَ مَا يَتَمَنَّاهُ، وَلَا كُلُّ نَحْمٍ يَسُرُّكَ مَسْرَاهُ

Неъматлар кўп бўлсада, лекин йўқ бўлувчидир. Неъматлар келганда улар билан хурсанд бўлинса, кетадию, орқасидан хафаликни етаклаб келади. Хурсандчиликка қараб хафагарчилик бўлади. Оқил, замон ҳодисаларини кузатиб юрган кишидир. Ким яхши кўрган нарсасини энг юқорисига етишса, ёмон кўрган нарсасининг охирига кулайди. Ўлмасингдан илгари ҳаракатингни қилиб қол. Йўқ бўлиб кетмасдан илгари умрингни ғанимат билиб қол. Чунки, киши ҳар доим ҳам орзу қилган нарсасига етишавермайди. Ҳар бир юлдузни учиши эса сени хурсанд қилавермайди.

وَكَمْ خَدَعَتِ الدُّنْيَا إِمْرَاءَ قَبْلِكَ، وَكَمْ غَرَّتْ عَزِيْزًا مِثْلَكَ، إِعْجَلْ بِالْخِلَاصِ مِنْهَا وَأَنْتَ مُحَمَّدٌ، فَقَلَّمَا يَفُوتُ أَمْرٌ وَيَعُودُ، وَلَا تَسْتَبْعِدُ مِنَ الدُّنْيَا عَدْرَهَا، وَلَا تَأْمَنَ لِمَكْرِهَا وَالْعُقْدَةُ الَّتِي تَحُلُّهَا بِيَدِكَ خَيْرٌ مِنَ الَّتِي يَحُلُّهَا لَكَ النَّاسُ، وَأَوَّلُ ضَرْبَةِ تَقَعُ فِي الرَّأْسِ فَأَقْبَلِ النُّصْحَ وَلَا تَلْتَفِتْ لِمَنْ يُزْخِرُ لَكَ الْأَقْوَالَ، فَمَا كُلُّ الرَّجَالِ رَجَالٌ، وَلَا كُلُّ مَا يُعْلَمُ يُقَالُ، وَلَيْسَ لِلْأَيَّامِ أَمَانٌ، وَاللَّيَالِي فِطْنَةُ الْحَدَثَانِ

Дунё сендан илгари қанча одамларни ва сенга ўхшаш азиз кишиларнинг қанчасини алдаган. Мақталгувчи ҳолда ундан халос бўлишга шошил. Ўтиб кетган иш камдан-кам қайтади. Сен дунё хиёнатини узоқ санама. Макридан эса хотиржам бўлиб қолма. Ўз қўлинг билан ечган тугун одамлар сенга ечиб берган тугундан яхшироқдир. Аввалги зарба бошга тушади. Демак, насихатни қабул қил. Чиройли гапирадиган одамга қарамагин, чунки кишиларни ҳаммаси ҳам мард эмас ва ҳар бир билинган нарсани ҳам айтилаверилмайди. Кунлар учун омонлик йўқ. Кечалар ҳодисалар моҳиятидир.

شعر:

يا راقداً الليل إنتبه
ثقة الفتى بزمانه
إن الخطوب لها سرى
ثقة محللة العرى

Шеър:

Эй кечаси ухлагувчи, уйғонгин.

Албатта, мусибатларни кечаси юриши бор.

Йигит ўз замониға ишонишлиги.

Бу-тугунларни ечилишға ишонишидир.

وَالدُّوْلُ لَا مُحَالَ تَزُولُ وَكُلُّ مُتَوَلٍّ مَعزُولٌ

Шубҳасиз, мол-давлатлар йўқ бўлади. Ҳар бир масъул эса четлангувчидир.

شعر:

إِنَّ الْوِلَايَةَ لَا تَدُومُ لِوَاحِدٍ
وَإِفْعَالٌ مِنَ الْفَعْلِ الْجَمِيلِ صَنَائِعًا
إِنْ كُنْتَ مُنْكَرًا ذَا فَأَيِّنَ الْأُولُ
فَإِذَا عَزَلْتَ فَإِنَّهَا لَا تُعزَلُ

Шеър:

Бошлиқлик бирор киши учун доимий бўлмайди.

Агар буни инкор қиладиган бўлсанг, бас, аввалгилар қани?

Чиройли амаллар орқали яхшиликларни қилгин.

Қачонки четлансанг ҳам, яхшиликлар четлатилмайди.

فَاطْرَحَ الدُّنْيَا خَلْفَ ظَهْرِكَ وَاشْتَغَلَ فِي صَلَاحِ أَمْرِكَ، فَمَا بَعْدَ الْخَبَرِ إِلَّا الْعِيَانُ، وَكَأَنَّكَ عَنْ قَرِيبٍ يُقَالُ

فِي حَقِّكَ كَانَ فُلَانٌ

Сен дунёни орқанга ташла ва ишингни салоҳиятлисига машғул бўл. Хабардан кейин фақат кўз билан кўришлик бор. Гўёки яқинда сен ҳақингда фалончи бундай бўлган эди, деб гапирилади.

وَقَابِلِ إِحْسَانَ رَبِّكَ بِالْإِحْسَانِ، فَهَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ، وَكَمَا يَدِينُ الْفَتَى يُدَانُ، وَالْكَبِيرُ
مَنْ اتَّعَظَ بِغَيْرِهِ، وَالْحَازِمُ مَنْ كَفَّ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ وَعَامَلَهُمْ بِخَيْرِهِ، وَالظُّلْمُ مَشْتَرِكٌ وَمُشْتَرِكٌ مَلُومٌ، فَاحْذَرِ دَعْوَةَ
الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ تَفْعَلُ مَا تَفْعَلُهُ الْأَسِنَّةُ اللَّامِعَةُ وَالسُّيُوفُ الْقَاطِعَةُ

Сен Роббингни яхшилигига яхшилик билан юзлан. Яхшиликни мукофоти фақат яхшилик бўлади. Йигит қилмишига яраша жазоланур. Ақлли одам ўзидан бошқадан насиҳатланган кишидир. Эҳтиёткор одам эса, одамлардан ўз ёмонлигини тўхтатиб, уларга яхшилик билан муомала қилган одамдир. Зулм бахтсизлик келтиради. Зулмнинг дўсти эса маломатлангандир. Сен мазлумнинг дуосидан сақлан, чунки мазлумнинг дуосини билан Аллоҳнинг ўртасида тўсиқ бўлмайди. Мазлумнинг дуоси ялтираб турган тиғ ва ўткир қилични ишини қилади.

وَلَا تَعْتَرِ بَعْدَمَ عَجَلَةِ اللَّهِ بِالْعُقُوبَةِ، فَمَا يَعْجَلُ إِلَّا الَّذِي يَخَافُ الْفَوْتَ وَقُدْرَةَ مَوْلَاكَ نَافِذَةٌ فَهَوَ يُمְهِلُ
وَلَا يُهْمِلُ

Аллоҳ азобни шошилтирмаганига мағрурланма. Чунки, кўлдан кетишига кўрққан кимсагина шошилади. Аллоҳни қудрати тешиб ўтувчидир. У муҳлат беради, лекин буткул ташлаб қўймайди.

وفي الحديث يقول الله تعالى للمظلوم: وَعِزِّي وَجَلَالِي لِأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ

Ҳадис (қудсий)да Аллоҳ таоло мазлумга:

“Азизлигим ва қудратимга қасамки, албатта, мен сенга ёрдам бераман, гарчи озгина вақтдан кейин бўлса ҳам”, деб айтади.

شعر:

وما تدري الذي فعل الدعاء
لها أمدٌ وللاّمد انقضاء

أتهزأُ بالدعاء وتزدرئيه
سهام الليل صائبة ولكن

Шеър:

Сен дуони мазаҳ қилиб, паст санайсанми?

Ахир сен дуо нималар қилишини билмайсан.

Тундаги найза тегувчидир. Лекин...

Унинг муддати бор, муддатни эса бир кун тугаши бор.

وَلَكِنْ لَكَ فِي خِلَاصِكَ فِكْرَةٌ، وَلَا تَسْتَمِرَّ عَلَى هَذِهِ السَّكْرَةِ، فَكَمْ أَمِيرٍ تَهَاوَنَ فَهُرًا، وَكَمْ كَبِيرٍ
تَكَاسَلَ فَنَدِمَ وَعُذِرَ، وَالتَّقْوَى خَيْرٌ زَادٍ، وَلَا أَحَدَ خَالَفَ وَصِيَّةَ مُجِبِّهِ وَسَادَ، وَمَنْ اسْتَيْقَظَ سَلِمَ وَمَنْ تَهَوَّرَ
نَدِمَ، وَاسْأَلْ نَفْسَكَ عَنِ لَذَّةِ الْحُكْمِ، فَإِنَّهَا خَلَاوَةٌ مَشْوَبَةٌ بِسَمِّ، وَالذَّهْرُ دَوَّازٌ، وَلَيْسَ لِخَيْرِ الطَّمَعِ قَرَارٌ

Халос бўлишинг учун бир фикр. Ушбу мастликда бардавом бўлмагин. Қанчадан-қанча амир сустлик қилиб, мағлуб қилинди. Киборлар эса дангасалик қилиб, пушаймон бўлди ва уларга хиёнат қилинди. Тақво озуқани энг яхшисидир. Бирор одам ўзи яхши кўрган яқинига хилоф қилиб, бахтли бўлмаган. Ким уйғоқ бўлса, омонда бўлади. Ким беэтибор бўлса, пушаймон бўлади. Ўзингдан ҳукмдорлик лаззати ҳақида сўрагин. Чунки у заҳар билан аралаштирилган ҳаловатдир. Замон айланиб турувчидир. Тамагирлик денгизи учун эса барқарорлик йўқдир.

وَأَنْظُرْ حَالَ مَنْ مَضَى مِنَ الْأَمْرَاءِ، بَحْدَ دَوْلَتِهِمْ قَدْ ذَهَبَتْ، وَمَحَاسِنُهُمْ قَدْ نَفَدَتْ، وَاسْتَوَلَى أَعْدَاؤُهُمْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَتَزَوَّجُوا نِسَاءَهُمْ وَمَلَكَوا دِيَارَهُمْ وَمَنَاصِبَهُمْ تَلَدَّدُوا بِمَا جَمَعُوهُ لَهُمْ مِنَ الْمَالِ وَهُمْ مُعَذَّبُونَ بِهِ فِي غَايَةِ الْعِقَابِ وَالْوَبَالِ وَإِذَا اخْتَكَّتِ النَّصَالُ انْكَشَفَ الْمُغَطَّى وَبَانَ الْحَالُ

Ўтмишда ўтган амирларни ҳолига қара, давлатлари кетиб бўлганини, уларни яхши ишлари ўтиб кетганини, душманлари молларига эгалик қилганини ва хотинларига уйланиб олинганини, ҳовлилари ва мансабларига эгалик қилганини ва ўзлари учун тўплаган моллари билан душманлари лаззатланаётганини кўрасан. Ваҳоланки, уларни ўзлари эса моллари сабабли ниҳоятда жазо ва зиён билан азоблангувчидирлар. Қачонки тиғлар тўқнаш келса, яширинган нарсалар фош ва ҳолат очиқ-равшан бўлар.

وَقَالَ الْأَمَامُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: الْعَاجِزُ مَنْ عَجَزَ عَنِ سِيَاسَةِ نَفْسِهِ، وَالْعَاقِلُ مَنْ اعْتَبَرَ يَوْمَهُ بِأَمْسِهِ

Имом Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу дедилар:

“Ожиз – ўзига сиёсат юргизишдан ожиз бўлган кишидир. Оқил эса – бугунги куни учун кечаги кунидан ибрат олган кишидир.

والدنيا { كَسْرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا } (النور-39) لَدَاتَهَا أَضْعَاثُ أَحْلَامٍ وَحَقِيقَتُهَا كَخَيَالٍ مَنَامٍ، وَعَادَتُهَا افْتِرَاسُ الرِّجَالِ، وَشَأْنُهَا التَّغْيِيرُ وَالتَّقَلُّبُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ، تَسْعَى فِي إِعْمَارِهَا وَهِيَ تَسْعَى فِي خِرَابِ عُمُرِكَ، وَتَجْتَهِدُ فِي إِصْلَاحِهَا، وَهِيَ مَجْتَهِدَةٌ فِي فِسَادِ أَمْرِكَ، وَرُبَّمَا بَاتَ الْمَرْءُ مَسْرُورًا ضَاحِكًا، وَالْمَوْتُ عَلَى بَابِ دَارِهِ وَاقِفًا وَرُبَّمَا أَمَلَ أَمَلًا وَالْأَقْدَارُ سَاعِيَةٌ فِي مَحْوِ آثَارِهِ، وَكَمْ عَزِيزٌ بَاتَ آمِنًا يَرْفُلُ فِي ثَوْبِ مَجْدِهِ أَصْبَحَ إِلَى الْقَبْرِ مَحْمُولًا بِالذَّلَّةِ وَالْإِهَانَةِ، وَقَدْ كَانَ قَبْلَ ذَلِكَ يَوْمٍ فِي غَايَةِ الْعِزَّةِ وَالصِّيَانَةِ

Дунё: “Сахродаги саробга ўхшар. Чанқоқ одам уни сув деб ҳисоблар. Қачонки, унинг олдига келса, ҳеч нарса топмас”. (Нур сураси, 39-оят)

Дунёнинг лаззати алғов-далғов тушлардир. Унинг ҳақиқати бамисоли уйқу ҳаёлдир. Унинг одати одамларни овлаш. Иши эса ўзгартириш ва бир ҳолатдан бошқа ҳолатга айланиб туришдир. Сен уни обод қилишга ҳаракат қиласан, у эса уйингни хароба қилишга интилади. Сен уни ислоҳ қилишга ҳаракат қиласан, у эса доимо ишингни бузишга ҳаракат қилади. Кўпинча одам кечасини хурсанд ва кулган ҳолатда тунайди, ваҳоланки, ўлим эса унинг эшигида туриб, кутади. Кўпинча одамлар қандайдир орзуларни умид қилишади, ваҳоланки, қадарлар орзулар изини ўчиришга ҳаракат қилади. Қанчадан-қанча қудратли кишилар қимматбаҳо кийимлари билан ғурурланиб хотиржам тунайдилар. Тонгда эса хорлик ва таҳқирлаш билан қабр томон кўтарилиб кетадилар. Ваҳоланки, у мана шундан бир кун илгари ниҳоятда азизликда ва ўзини сақлашда эди.

شعر:

وما الدهرُ والأيامُ إلا كما تَرَى رَزِيئَةُ مَالٍ أَوْ فِرَاقُ حَبِيْبٍ

Шеър:

Замон ва кунлар ҳеч нарса эмас, магар сен кўриб турганинг каби мол мусибати ёки дўстдан ажралмоқликдир.

قال بعضُ الحكماء: لم تر شيئاً يبقى مع بقاء الدهر كالذكر الجميل أو القبيح فانتَهزُ فرصةَ العمر،
ونفادَ الأمر، ومُسَاعَدَةَ الأيام، قَدِّمَ لنفسك خيراً تُدَكِّرُ به.

Донишмандларни айрими деди: “Замон ўтар экан доимий қоладиган гўзал хотира ёки хунук хотира каби нарсани кўрмайсан. Шундай экан, умр фурсати, ишлар ўтиши ва

кунларни ёрдам бериб турганини ғанимат билгин. Эсланиб туриладиган яхшиликни ўзинг учун тайёрлаб қўй.

شعر:

المَرءُ بعد الموت أُحْدُوثةٌ
وَأَحْسَنُ الأَحْوَالِ حَالُ امرئٍ
يَفْقَى وَتَبَقَى منه آثارُهُ
تَطِيبُ بعد الموتِ أَخْبَارُهُ

Шеър:

Киши ўлиמידан кейин афсонадир.

Лекин уни қолдирган излари доимий қолувчидир.

Ҳолатларни энг гўзали, киши ўлганидан кейин

Унинг ҳақидаги хабарлар гўзал ҳолатдагисидир.

سُئِلَ بعضُ الملوكِ بعد زوالِ مُلْكِهِ: ما الذي سلبك ما كُنتَ فيه؟ فَقَالَ: شَهَوَاتُنَا شَعَلَتْنا عن التفرُّغِ
لِمُهَمَّاتِنَا، وَوَقَفْنَا بِكِفَاءَتِنَا فَأَثَرُوا صَلاحَهُمْ على صلاحِنَا وظلمَ عَمَّالُنَا رَعِيَّتِنَا، فَفَسَدَتْ نِيَّاتُهُمْ عَلَيْنَا وَتَمَنَّوْا
الرَّاحَةَ هُنَا

Мулки кетиб қолган баъзи подшоҳлардан:

"Подшоҳлик пайтингда нима нарса салтанатингни тортиб олди?" деб сўралганида, у: "Нафсларимизни хоҳишлари муҳим ишларимиз билан шуғулланишдан фориғ қилиб қўйди. Вазирларимизга ишониб қолдик. Улар эса бизни манфаатларимиздан ўзларининг манфаатларини афзал деб билдилар. Амалдорларимиз халқимизга зулм қилдилар. Уларнинг нияtlари бизга қарши бузилиб, шу ерда роҳат-фароғатни орзу қилдилар".

رُوي عن النبي صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: اتَّقُوا دعوةَ المظلومِ فَإِنَّمَا يسألُ اللهُ حَقَّهُ وَأَنَّ اللهَ لا
يمنعُ ذا حَقٍّ حَقَّهُ

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилинади:

У зот: “Сизлар мазлумнинг дуосидан сақланинглар, чунки у ҳаққини Аллоҳдан сўрайди. Албатта Аллоҳ ҳақ эгасини ҳаққини ман қилмайди”, дедилар.

ضَرْبُ مَثَلٍ

Зарбулмасал

Арслон, кийик ва маймун...

حُكِي أَنَّ لِبُوءَةَ كَانَتْ سَاكِنَةً بِغَابَةِ، وَبِجَوَارِهَا غَزَالٌ وَقِرْدٌ قَدْ أَلْفَتْ جَوَارَهُمَا وَاسْتَحْسَنَتْ عِشْرَتَهُمَا، وَكَانَ لِيَتْلِكَ اللَّبُوءَةُ شِبْلٌ صَغِيرٌ قَدْ شَعَفَتْ بِهِ حُبًّا، وَقَرَّتْ بِهِ عَيْنًا، وَطَابَتْ بِهِ قَلْبًا، وَكَانَ لِجَارِهَا الْغَزَالُ أَوْلَادٌ صِغَارٌ، وَكَانَتْ اللَّبُوءَةُ تَذْهَبُ كُلَّ يَوْمٍ تَبْتَغِي قُوَّتًا لِشِبْلِهَا مِنَ النَّبَاتِ وَصِغَارِ الْحَيَوَانِ، وَكَانَتْ تَمُرُّ فِي طَرِيقِهَا عَلَى أَوْلَادِ الْغَزَالِ وَهِنَّ يَلْعَبْنَ بِبَابِ جُحْرِهِنَّ، فَحَدَّثَتْ نَفْسَهَا يَوْمًا بِاِفْتِنَاصِ وَاحِدٍ فَتَجَعَلَهُ قُوَّتَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَتَسْتَرِيحَ فِيهِ مِنَ الدَّهَابِ ثُمَّ أَقْلَعَتْ عَنْ هَذَا الْعَزْمِ حُرْمَةَ الْجَوَارِ ثُمَّ عَاوَدَهَا الشَّرُّ ثَانِيًا مَعَ مَا يَجِدُ مِنَ الْقُوَّةِ وَالْعِظْمِ، وَأَكَّدَ ذَلِكَ ضِعْفُ الْغَزَالِ وَاسْتِسْلَامُهَا لِأَمْرِ اللَّبُوءَةِ، فَأَخَذَتْ ظَبِيًّا مِنْهُمْ وَمَضَتْ. فَلَمَّا عَلِمَتْ الْغَزَالُ دَاخِلَهَا الْحُرْنَ وَالْقَلْقُ وَلَمْ تَقْدِرْ عَلَى إِظْهَارِ ذَلِكَ وَشَكَتْ لِجَارِهَا الْقِرْدِ فَقَالَ لَهَا: هَوْنِي عَلَيْكَ فَلَعَلَّهَا تُفْلِعَ عَنْ هَذَا، وَنَحْنُ لَا نَسْتَطِيعُ مُكَاشَفَتَهَا، وَلَعَلِّي أَنْ أُذَكِّرَهَا عَاقِبَةَ الْعُدْوَانِ وَحُرْمَةَ الْجِيرَانِ.

Ҳикоя қилинишича, арслон ўрмонда яшар эди. Унга кийик ва маймун қўшни бўлиб, арслон уларни қўшничилигига одатланган эди. Улар билан яшашни ажойиб деб билар эди. Арслонни кичкина арслончаси бор бўлиб, унга қаттиқ муҳаббат қўйган, у билан кўзи мамнун ва қалби қувонган эди. Арслоннинг қўшниси бўлмиш кийикни кичик болалари бор эди. Арслон эса ҳар куни ўзини арслончаси учун ўт-ўланлар, набототлар ва кичкина ҳайвонлардан озуқа истаб кетар эди. Йўлда кетаётганида кийик болалари унинг олдидан ўтиб қолди. Ваҳоланки, улар ўз уйларининг эшиги олдида ўйнаб юрган эдилар. Арслоннинг нафси улардан бирини овлаб, шу

кун учун озуқа қилиш ва ов қилишга боришдан роҳатланишликни айтди. Арслон эса қўшничилик ҳурмати туфайли мана шу азму қароридан қайтди. Сўнгра унга иккинчи бор очлик топган қуввати ва ҳажми катта бўлишига қарамасдан қайтиб келди. Арслоннинг қувватли бўлиши эса кийик заиф экани ва уни арслон ишига таслим бўлмоғини таъкидлаб турарди. Арслон кийик болаларидан бирини олиб, кетди. Кийик билгач, уни маҳзунлик чулғаб олди. Кийик арслонга маҳзунлигини изҳор қилишга ботина олмай қўшнисини маймунга шикоят қилди. Маймун: “Сен ўзингни енгил ҳис қилгин. Шояд у, ушбу ишидан орқага қайтса. Ваҳоланки, биз арслонга бу ҳақда хабар бериб, унга қарши чиқишга кучимиз йўқ. Эҳтимол, мен унга душманчилик оқибати ва қўни-қўшничилик ҳақ-ҳурматларини эслатарман”, деди.

فَلَمَّا كَانَ الْعَدُوُّ أَخَذَتْ ظَبْيًا ثَانِيًا، فَلَقِيَهَا الْقِرْدُ فِي طَرِيقِهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا وَحَيَّاهَا وَقَالَ لَهَا: إِنِّي لَا آمَنُ عَلَيْكَ عَاقِبَةَ الْبَغْيِ وَإِسَاءَةَ الْجَوَارِ، فَقَالَتْ لَهُ: وَهَلْ افْتِنَا صَبِي لَأَوْلَادِ الْعَزَالِ إِلَّا كَافْتِنَا صَبِي مِنْ أَطْرَافِ الْجِبَالِ وَمَا أَنَا تَارِكَةٌ قُوْتِي قَدْ سَافَهُ الْقَدْرُ إِلَى بَابِ بَيْتِي

Эртаси бўлгач, арслон иккинчи кийик боласини ҳам олди. Кейин унга маймун дуч келиб, салом берди ва олқишлади. Сўнгра маймун: “Албатта, мен сендаги зулмнинг оқибатидан ва ёмон қўшничиликдан хотиржам эмасман”, деди. Арслон: “Мени ушбу кийик болаларини овлашим, бамисоли тоғ ёнбағирлари ва атрофларидан овлаганимдекдир. Мен ўз озуқамни тарк этувчи эмасман, ваҳоланки, қадар уни уйимнинг эшиги тагига олиб келган бўлса”, деди.

فَقَالَ لَهَا الْقِرْدُ: هَكَذَا اغْتَرَّ الْفَيْلُ بِعَظْمِ حُشْتِهِ وَوُفُورِ قُوْتِهِ فَبَحَثَ عَنْ حَتْفِهِ بِظِلْفِهِ وَأَوْبَقَهُ الْبَغْيُ رَغْمَ أَنْفِهِ فَقَالَتْ اللَّبْوَةُ كَيْفَ كَانَ ذَلِكَ؟

Маймун арслонга: “Фил ҳам ҳажми катталиги ва қуввати комиллигидан алданиб қолиб, ўзининг ўлимини туёқлари билан ахтарди ва унинг зулми хоҳишига қарши равишда ўзини ҳалок қилган эди”, деди. Арслон: “бу қандай содир бўлган”, деди.

قَالَ الْقَرْدُ: ذَكَرُوا أَنَّ فُئْبِرَةَ كَانَ لَهَا عُشٌّ فَبَاضَتْ وَفَرَّخَتْ فِيهِ، وَكَانَ فِي نَوَاحِي تِلْكَ الْأَرْضِ فَيْلٌ، وَكَانَ لَهُ مَشْرَبٌ يَتَرَدَّدُ إِلَيْهِ، وَكَانَ يَمُرُّ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ عَلَى عُشِّ الْفُئْبِرَةِ، فَفِي ذَاتِ يَوْمٍ أَرَادَ مَشْرَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى ذَلِكَ الْعِشِّ وَوَوَّطِعَهُ وَهَشَمَ رُكْنَهُ وَأَتْلَفَ بَيْضَهَا وَأَهْلَكَ فِرَاحَهَا. فَلَمَّا نَظَرَتْ الْفُئْبِرَةُ إِلَى مَا حَلَّ بِعِشِّهَا سَاءَهَا ذَلِكَ، وَعَلِمَتْ أَنَّهَا مِنَ الْفَيْلِ، فَطَارَتْ حَتَّى وَقَعَتْ عَلَى رَأْسِهِ بَاكِيَةً وَقَالَتْ لَهُ: أَيُّهَا الْمَلِكُ، مَا الَّذِي حَمَلَكَ عَلَى أَنْ وَطِئْتَ عُشِّي، وَهَشَمْتَ بَيْضِي، وَقَتَلْتَ أَفْرَاحِي، وَإِنَّا فِي جِوَارِكٍ؟ أَفَعَلْتَ ذَلِكَ اسْتِزْعَافًا بِحَالِي وَقَلَّةِ مَبَالَاةٍ بِأَمْرِي؟ قَالَ الْفَيْلُ: هُوَ كَذَلِكَ.

Маймун деди: “Айтишларича, тўрғай қушнинг уяси бўлиб, у тухум қўйиб, унда жўжа очиб чиққан экан. Ўша ерни атрофида фил бўлган экан. Тез-тез бориб турадиган сув ичиш жойи бор экан. Кунларнинг бирида фил ўша қушнинг уяси олдидан ўтиб қолиб сув ичмоқчи бўлди. Сув ичишга бориб, уяни босди ва унинг устунларини вайрон қилди. Тухумларига талофот етказиб, очган жўжаларини ҳам ҳалок қилди. Тўрғай уясини бузилганини кўргач жуда хафа бўлди. Бу, филнинг иши эканини билди. Йиғлаб учиб, филнинг бошига қўндида: “Эй подшоҳ, уямни босиб, тухумимни синдиришга ва болаларимни ўлдиришга сени нима мажбур қилди. Ваҳоланки, биз сизнинг паноҳингиз остида бўлсак. Бу ишни, ҳолатимни заиф санаб ва мени менсимай қилдингизми?” деганида, Фил: “Худди шундай”, деди.

فَأَنْصَرَفَتِ الْقَنْبِرَةُ إِلَى جَمَاعَةِ الطَّيُورِ فَكَشَفَتْ إِلَيْهِمْ مَا نَالَهَا مِنَ الْفَيْلِ، فَقَالَتْ لَهَا الطَّيُورُ: وَمَا عَسَانَا أَنْ نَبْلُغَ مِنَ الْفَيْلِ وَنَحْنُ طَيُورٌ؟ فَقَالَتْ لِلْعَقَاقِقِ وَالْغُرَبَانِ: إِنِّي أُرِيدُ مِنْكُمْ أَنْ تَسِيرُوا مَعِيَ إِلَيْهِ فَتَفْقَهُوا عَيْنِي، فَأَنَا بَعْدَ ذَلِكَ أَحْتَالُ عَلَيْهِ بِحِيلَةٍ أُخْرَى

Тўрғай қушларни олдиға бориб, уларға фил хусусида шикоят қилди. Қушлар: “Биз филға нима ҳам қила олардик. Ахир биз қуш бўлсак, у эса фил бўлса”, деб айтишди. Тўрғай зағизғон ва қарғаға: “Мен билан унинг олдиға бормоқларингизни ва унинг иккала кўзини ўйиб олишингизни хоҳлайман. Мен эса шундан кейин бошқа бирон ҳийла қиламан”, деди.

فَأَجَابُوهَا إِلَى ذَلِكَ وَمَضُوا إِلَى الْفِيلِ وَلَمْ يَزَالُوا بِهِ يَتَشَاوَرُونَ بَيْنَهُمْ وَيَنْقُرُونَ عَيْنِيهِ إِلَى أَنْ فَعَّقُوهُمَا وَبَقِيَ لَا يَهْتَدِي إِلَى طَرِيقِ مَطْعَمِهِ وَلَا مَشْرَبِهِ فَلَمَّا عَلِمَتْ ذَلِكَ جَاءَتْ إِلَى نَهْرٍ فِيهِ ضَفَادِعٌ فَشَكَتْ مَا نَالَهَا مِنَ الْفِيلِ فَقَالَتِ الضَّفَادِعُ: مَا حِيلَتْنَا مَعَ الْفِيلِ وَلَسْنَا كُفُوَهُ وَأَيِّنْ نَبْلُعُ مِنْهُ قَالَتِ الْقُنْبُرَةُ: أَحَبُّ مِنْكُمْ أَنْ تَذْهَبْنَ مَعِيَ إِلَى وَهْدَةٍ بِالْقَرَبِ مِنْهُ فَتَقْفُوا وَتَصِيحُوا بِهَا فَإِذَا سَمِعَ أَصْوَاتَكُمْ لَمْ يَشْكَنَّ أَنَّ بِهَا مَاءً فَيَكْبُ نَفْسَهُ فِيهَا

Қушлар тўрғайнинг талабига мувофиқ филнинг олдиға бориб, унга тўхтамасдан ҳужум қилиб, икки кўзини то оқизгунча чўқий бошлашди. Фил эса овқат ейиш ва сув ичишга йўл топа олмай қолди. Тўрғай буларни билгач, қурбақалар бор ариққа келиб, филдан шикоят қилди. Қурбақалар: “Бу филға биз қандай ҳийла қиламиз, ахир биз унинг тенги бўлмасак, бирор зарар етказа олармидик”, дедилар. Тўрғай: “Сизлар филға яқин бўлган чуқур олдиға боришингизни ва ўша ерда туриб, вақ-вақлашингизни истайман. Сизларнинг овозларингизни эшитгач, у шу ерда сув бор, деб ўйлаб, ўзини ўша ерга ташлайди”, деди.

فَأَجَابَهَا الضَّفَادِعُ إِلَى ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعَ الْفِيلُ أَصْوَاتَهُنَّ فِي فَعْرِ الْحُفْرَةِ تَوَهَّمَنَّ أَنَّ بِهَا مَاءً. وَكَانَ عَلَى جَهْدٍ مِنَ الْعَطَشِ فَجَاءَ مُكَبِّبًا عَلَى طَلَبِ الْمَاءِ فَسَقَطَ فِي الْوَهْدَةِ وَلَمْ يَجِدْ مَخْرَجًا مِنْهَا، فَجَاءَتِ الْقُنْبُرَةُ تُرْفِفُ عَلَى رَأْسِهِ وَقَالَتْ لَهُ: أَيُّهَا الْمَغْتَرُّ بِقُوَّتِهِ الصَّائِلُ عَلَى ضِعْفِي، كَيْفَ رَأَيْتَ عَظِيمَ حَيْلَتِي مَعَ صِغَرِ جُثَّتِي

وَبَلَادَةٍ فَهَمَّكَ مَعَ كَبِيرِ جِسْمِكَ؟ وَكَيْفَ رَأَيْتَ عَاقِبَةَ الْبَغْيِ وَالْعُدْوَانَ وَمُسَالَمَةَ الزَّمَانِ؟ فَلَمْ يَجِدِ الْفِيلُ مَسَلَكًا
لِجَوَائِبِهَا وَلَا طَرِيقًا لِخَطَائِبِهَا

Қурбақалар бу таклифга рози бўлишди. Фил чуқурни тагида уларни овозини эшитгач, ўша ерда сув бор деб ўйлади. Ваҳоланки, у ташналиқдан жуда қийналган эди. Фил сув истаб, шу томонга келди ва чуқурга қулаб тушди. У ердан чиқиб кетишга чора топа олмади. Тўрғай қанот қоқиб унинг тепасига келиб: “Эй ўз кучига ишонган ва заифлигим учун менга ҳужум қилган, жуссам кичик бўлса ҳам ҳийлам катталиги, сени эса жуссанг катта бўлса ҳам калта фаҳмлилигингни, зулмни ва ҳаддан ошишликни ёмонлигини ва замонасига ишонишнинг оқибатини қандай эканини кўрдингми? Фил унга жавоб бериш ва хитоб қилиш учун бирор йўл топа олмади.

فلَمَّا انْتَهَى الْقَرْدُ فِي غَايَةِ مَا ضَرَبَهُ لِلْبُوءَةِ مِنَ الْمَثَلِ، أَوْسَعَتْهُ انْتِهَارًا وَأَعْرَضَتْ عَنْهُ اسْتِكْبَارًا. ثُمَّ إِنَّ الْعَزَالَ انْتَقَلَتْ بِمَا بَقِيَ مِنْ أَوْلَادِهَا تَبْتَعِي لَهَا جَحْرًا آخَرَ، وَإِنَّ اللَّبُوءَةَ خَرَجَتْ ذَاتَ يَوْمٍ تَطْلُبُ صَيْدًا وَتَرَكَتْ شِبْلَهَا فَمَرَّ بِهِ فَارِسٌ، فَلَمَّا رَأَى حَمَلًا عَلَيْهِ فَقَتَلَهُ وَسَلَخَ جِلْدَهُ وَأَخَذَهُ وَتَرَكَ لِحْمَهُ وَذَهَبَ. فَلَمَّا رَجَعَتِ اللَّبُوءَةُ وَرَأَتْ شِبْلَهَا مَقْتُولًا مَسْلُوحًا رَأَتْ أَمْرًا فَظَلِعَا فَامْتَلَأَتْ غَيْظًا وَنَاحَتْ نَوْحًا عَالِيًا، وَدَاخَلَهَا هَمٌّ شَدِيدٌ، فَلَمَّا سَمِعَ الْقَرْدُ صَوْتَهَا أَقْبَلَ عَلَيْهَا مُسْرِعًا فَقَالَ لَهَا: وَمَا ذَهَاكَ؟

Маймун масал айтишни охирига етказган эди, уни жеркиб ташлади ва ундан кибр қилиб юз ўгирди. Кийик болаларига бошқа бирор уйни ахтарган ҳолида қолган болаларини олиб кетди. Арслон эса яна бир куни ов ахтариб чиқди, болаларини уйда қолдирди. Болаларини олдидан бир отлик ўтиб қолди. Шерваччани кўргач, унга ҳамла қилиб ўлдирди. Терисини шилиб олдида, гўштини эса ўша ерда қолдириб кетди. Арслон қайтиб келгач боласи ўлдирилганини ва териси шилинганини кўргач жуда ҳам кўрқиб кетди. Ғазабга тўлиб, қаттиқ бақириб йиғлади. Унга қаттиқ ғам кирди. Унинг

овозини эшитган маймун олдига тезлик билан етиб келиб: “Сени нима дахшатга солди?” деди.

فَقَالَتِ اللَّبْوَةُ: مَرَّ صَيَّادٌ بِشِبْلِي فَفَعَلَ بِهِ مَا تَرَى

Арслон: “Болларим олдидан овчи ўтиб, кўрганингдек уларни шу куйга солибди”, деди.

فَقَالَ لَهَا: لَا تَجْزَعِي وَلَا تَحْزَنِي، وَأَنْصِفِي مِنْ نَفْسِكَ وَأَصْبِرِي مِنْ غَيْرِكَ كَمَا صَبَرَ غَيْرُكَ مِنْكَ، فَكَمَا يَدِينُ الْفَتَى يُدَانُ، وَجِزَاءُ الدَّهْرِ بِمِيزَانٍ، وَمَنْ بَدَّرَ حَبًّا فِي أَرْضٍ فَيَقْدِرُ بَذْرَهُ يَكُونُ الثَّمَرُ، وَالْجَاهِلُ لَا يَبْصُرُ مِنْ أَيْنَ تَأْتِيهِ سَهَامُ الْقَدْرِ، وَإِنَّ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَجْزَعِي مِنْ هَذَا الْأَمْرِ، وَأَنْ تَتَدَرَّعِي لَهُ بِالرَّضَى وَالصَّبْرِ

Маймун унга: “Додлама ва хафа ҳам бўлма ва ўзингга инсоф қилиб, сен томондан содир бўлган нарсага бошқалар сабр қилгани каби ўзгалардан етган нарсага сен ҳам сабр қил. Йигит қилмишига яраша жазоланур. Замоннинг жазоси эса тарози биландир. Ким бир ерга уруғ экса, уруғининг миқдорига яраша ҳосил кўради. Жоҳил, қадарнинг ўқи қаердан келишини кўрмайди. Зиммангдаги ҳақ шуки, ушбу ишдан жазавага тушмаслигинг ва бунга розилик ва сабр билан пешвоз чиқишингдир”, деди.

فَقَالَتِ اللَّبْوَةُ: كَيْفَ لَا أَجْزَعُ وَهُوَ قُرَّةُ الْعَيْنِ وَوَاحِدُ الْقَلْبِ وَنَزْهَةُ الْفِكْرِ؟ وَأَيُّ حَيَاةٍ تَطِيبُ لِي بَعْدَهُ

Арслон: “Мен нимага ҳам бесабрлик қилмай. Ахир, улар менинг кўзимнинг қувончи, қалбимнинг яғонаси ва фикримнинг гули эди. Энди бундан кейин менга ҳаёт қандай ҳам мароқли бўлсин”, деди.

فَقَالَ لَهَا الْقَرْدُ: أَيُّهَا اللَّبْوَةُ، مَا الَّذِي كَانَ يُعَدِّيكَ وَيُعَشِّيكَ؟

Маймун арслонга: “Эй арслон, сенга эрталабки нонушта ва кечки таом бўладиган нарса нима эди?” деган эди.

قالت: لُحُومُ الْوُحُوشِ

Арслон: "Ваҳший ҳайвонларнинг гўшлари эди", деди.

قال القردُ: أما كان لتلك الوحوش التي كُنْتَ تَأْكُلِينَهَا آباءٌ وَأُمَّهَاتٌ

Маймун: “Ахир, гўштини еган ҳайвонларнинг ота-оналари йўқми?” деди.

قالت: بلى

Арслон: “Ҳа, бор”, деди.

قال القردُ: فما بالنا لا نسمع لتلك الأباءِ ولا الأمهاتِ صياحا وصراخا كما سمع منك؟ ولقد أنزل بك هذا الأمر جهلك بالعواقب، وَعَدَمُ تَفَكُّرِكَ فِيهَا، وقد نصحتك حين حقرت حقَّ الجوار، وَأَلْحَقْتَ بنفسك العارَ وَجَاوَزْتَ بِقُوَّتِكَ حَدَّ الْإِنصافِ، وَسَطَوْتَ عَلَى الطِّبَاءِ الضَّعَافِ، فكيف وَجَدْتَ طَعْمَ مُحَالَفَةِ الصديقِ الناصحِ؟

Маймун: “Ажабо! Ҳозир сендан эшитгандек ўша ота-оналарни бақриб йиғлаганини эшитмаганмиз. Ваҳоланки, оқибатларни билмаслигинг ва фикр қилмаслигинг бу кўргиликни сенга олиб келди. Сен қўшничилик ҳаққини таҳқирлаган пайтингда, орни ўзингга келтирганингда мен сенга насиҳат қилган эдим. Сен ўзингни қувватингга ишониб, инсоф чегарасидан тажовуз қилиб, ташқарига чиқиб кетдинг. Ва яна сен заиф бўлмиш кийикларга ҳамла қилган эдинг. Ана энди насиҳатгўй содиқ дўстга қарши чиқиш мазасини татиб кўрдингми?” деди.

قال اللبوءة: وَجَدْتُهُ مَرَّ الْمَذَاقِ

Арслон: “Буни тами аччиқ ҳолатда топдим”, деди.

وَلَمَّا عَلِمَتِ اللَّبْوَةُ أَنَّ ذَلِكَ بِمَا كَسَبَتْ يَدَاهَا مِنْ ظَلَمِ الْوَحُوشِ رَجَعَتْ عَنْ صَيْدِهَا وَرَمَتْ نَفْسَهَا
بِاللَّؤْمِ وَصَارَتْ تَقْنَعُ بِأَكْلِ النَّبَاتِ وَحَشِيشِ الْفُلُواتِ

Арслон бу нарса ўзининг қилмиши сабабидан, яъни ҳайвонларга зулм қилиши орқали эканини билгач, уларни овлашдан тўхтаб, ўзини ўзи маломат қилди. Сўнгра ўсимлик ва чўл майсаларини ейиш билан қаноатланди.